

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke

**ULOGA I IZAZOVI BAŠTINSKIH USTANOVA U LOKALNOJ
ZAJEDNICI: NA PRIMJERU OPĆINE TEŠANJ**

Završni magistarski rad

Mentorica:

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Student:

Ago Mujkanović

Sarajevo, 2022.

Sadržaj

SAŽETAK	2
UVOD.....	3
Historijat JU Opća biblioteka Tešanj	6
Historijat JU Muzej Tešanj	14
Historijat JU Centar za kulturu i obrazovanje.....	17
Tešanjski arhiv	20
Uloga i značaj baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici	21
Lokalna zajednica – čuvar baštine	24
Dani evropskog naslijeđa u Tešnju 2011. godine	28
Programski savjet za obilježavanje općinskih praznika	30
Kolaboracija baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici.....	31
Kolaboracija baštinskih ustanova s lokalnom zajednicom i privredom	33
Izazovi baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici	36
Uspostavljanje granica među baštinskim ustanovama	38
Stručni kadar u baštinskim ustanovama.....	40
Smještajni resursi za baštinske ustanove	41
Urbani i kulturni turizam	42
Informacijska služba i usluge u službi baštinskog sektora.....	46
Pedagoška i obrazovna djelatnost za baštinske djelatnike.....	47
Baštinske ustanove i lokalna zajednica - čuvari kulture sjećanja.....	51
Marketing u baštinskim ustanovama	52
Zaključak.....	54
Literatura.....	56

SAŽETAK

Svrha ovog rada je da prezentuje ulogu baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici, te izazove s kojima se one susreću kroz svoje djelovanje. Kao primjer odabrana je općina Tešanj i baštinske ustanove koje djeluju u ovoj lokalnoj zajednici. Kada govorimo o baštinskim ustanovama u tešanjskoj lokalnoj zajednici, to su prije svega JU Opća biblioteka Tešanj, JU Muzej Tešanj, JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, a u novije vrijeme javila se i potreba za osnivanjem općinskog arhiva. Cilj istraživanja je omogućiti uvid u trenutne vidove saradnje baštinskih ustanova na području općine Tešanj, njihovu ulogu u lokalnoj zajednici, izazove s kojima se susreću, te mogućnosti unapređenja njihove saradnje. Svaka lokalna zajednica ima svoje specifičnosti, a ono što ovu zajednicu čini prepoznatljivom u našoj državi je razvijena privreda i jak osjećaj za lokalnu baštinu. Baštinske ustanove u svakoj lokalnoj zajednici imaju zadaću da usklade svoje djelovanje s potrebama i izazovima, koji se javljaju kako na lokalnom, tako i na širem planu.

Ključne riječi: lokalna zajednica, uloge, izazovi, baštinske ustanove, JU Muzej Tešanj, JU Opća biblioteka Tešanj, JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, općinski arhiv, općina Tešanj.

UVOD

Tešanj je sredina s dugom kulturnom tradicijom, koja je podrazumijevala širenje pismenosti, duhovnu naobrazbu, ljubav prema knjizi, pisanoj riječi, lokalnoj historiji i zaštiti kulturno-historijskog nasljeđa. Sve ovo je uticalo da se nakon rata (1992.-1995.), na općinskom grbu nađu otvorena knjiga, sahat-kula, te dva nacionalna spomenika, tešanjaska tvrđava i Gazi Ferhad-begova džamija, koji su ujedno i simboli grada Tešanj.

Sl. 1. Grb općine Tešanj¹

Da su Tešnjaci odvajkada cijenili vrijednost knjige govore i sljedeće činjenice: tokom 1969. godine otkupljen je fond književnika Hamida Dizdara, čija je vrijednost danas nemjerljiva. Tokom 2015. godine u Tešnju je izgrađena namjenska zgrada za biblioteku koja je ujedno i prva poslijeratna bibliotečka zgrada, na cjelokupnom području Bosne i Hercegovine. U tešanjskoj biblioteci se već tradicionalno od 2007. godine organizira Konferencija bibliotekara. Na kraju svake konferencije upriličena je dodjela nagrade Mustafa Ćeman, nazvana u čast istaknutog tešanjskog i bosanskohercegovačkog bibliofila i bibliografa, zaljubljenika knjige, koji je svojom ogromnom energijom i ustrajnošću dao nemjerljiv doprinos za kulturni razvoj tešanjске sredine. Priznanje se dodjeljuje istaknutim bibliotekarima i drugim djelatnicima iz bibliotečko-informacione oblasti, za doprinos u razvoju bibliotekarstva na nivou Federacije Bosne i Hercegovine.²

¹ GRB-OPCINE-LOGO-TESANJ. Dostupno na: <https://tesanj.net/wp-content/uploads/2019/07/grb-opcine-logo-tesanj.png> (20.05.2021.)

² Bašić, E. 3. konferencija bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine: Uloga javnih biblioteka u razvoju lokalne zajednice (Tešanj, 7-8. oktobra 2009.). Bosniaca, No. 14., Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2009. Str. 139-140. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/137> (05.05.2021.)

Tokom 2019. godine Općinskom vijeću podnesena je prva inicijativa od strane vijećnika Nermina Deljkica, za besplatnu članarinu u tešanjskoj biblioteci. Ista je usvojena na 34. sjednici Općinskog vijeća u decembru 2020. godine. Cilj ove inicijative je bio da se knjiga učini dostupnom svim građanima i da se ukloni posljednja barijera, između knjiga i građana.³ Ovim činom, uvođenjem besplatne članarine, tešanska sredina je postala prva po ovoj aktivnosti u našoj državi.

U Tešnju je 30. jula 2009. godine osnovan i jedan od prvih poslijeratnih muzeja, na području Bosne i Hercegovine. U okviru ove ustanove do sada su formirane četiri zbirke: arheološka, historijska, etnološka i numizmatička. Muzej je u ovom periodu obavio veliki broj istraživanja, od kojih se posebno ističu arheološka rekognosciranja općina Tešanj i Doboj Jug. U cilju preventivne zaštite organizirana su dva arheološka iskopavanja, na tri lokaliteta, Grič u naselju Hrvatinići, Stražba u selu Mrkotić, Stari majdan u selu Trepče, te uređenje nekropola Groblje u Kaloševiću, Zlatići u selu Trepče i Staro greblje u selu Tešanjka. Također, u 2020. godini izvršeno je iskopavanje Starog grada Tešanj, a u 2021. planirana su iskopavanja na dionici autoputa Vc Medakovo-Putnikovo brdo. Muzej se brine i održava tešansku tvrđavu i Eminagića konak, koji su nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine. Eminagića konak je obnovljen u periodu 2005.-2011. godine uz finansijsku pomoć općine Tešanj, Vlade kraljevine Španije, Vlade Federacije BiH.⁴ Također, jako je bitno istaknuti da općina Tešanj stalno izdvaja sredstva za obnovu tešanske tvrđave.

Obzirom da Zeničko-dobojski kanton nema svoju matičnu arhivsku ustanovu u Tešnju se javila inicijativa osnivanja općinskog arhiva, kako bi se spasila arhivska građa od propadanja. Tokom 2019. godine urađen je *Elaborat o osnivanju općinskog arhiva Tešanj*, a aktivnosti na osnivanju su u toku. Elaborat je izradio viši arhivist i direktor Historijskog arhiva Sarajevo, gospodin Haris Zaimović.

Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj je jedna od ustanova, koja je davala i daje značajan doprinos u očuvanju kulturne baštine općine Tešanj. Narodni univerzitet čiji je pravni sljednik od 7. maja 1996. godine JU Centar za kulturu i obrazovanje, dugo vremena je u svom sastavu imao bibliotečku i muzejsku djelatnost, sve do izdvajanja u zasebne ustanove, prvo Biblioteke 2001. godine, te 2009. godine Muzeja. Razlog osnivanja ove ustanove je

³ Inicijativa za besplatnu članarinu u JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <https://www.facebook.com/k3n9ur/posts/10221058503637387> (20.05.2021.)

⁴ Historija Tešnja-Eminagića konak-Radio Tešanj. Dostupno na: <http://www.radiotesanj.ba/contents/206> (21.09.2021.)

uspostavljanje kontinuiteta u okviru organizacije kulturnih sadržaja, izdavaštva i drugo, što je dugo vremena ovu ustanovu činilo temeljnom kulturnom institucijom.⁵

U radu će se razmatrati uloga baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici, kao i izazovi koji se javljaju u njihovom radu. Primjera radi, da li treba postavljati čvrste barijere po pitanju sadržaja koji se prezentiraju kroz općinske i druge manifestacije? U cilju prevazilaženja eventualnih nesuglasica između programa rada baštinskih ustanova, uspostavljen je Programski savjet za obilježavanje općinskih praznika, kojeg čine pomoćnica Općinskog načelnika, i još jedan član uposlenik Općine, te tri direktora javnih (baštinskih) ustanova. Svrha ovog savjeta je da se usaglasi, koji sadržaji će biti prezentirani putem općinskih manifestacija i da se izvrši raspored termina održavanja određenih sadržaja.

Ono što tešanjsku sredinu čini specifičnom u pogledu očuvanja lokalne baštine je činjenica da su baštinske ustanove razvijale jedna drugu. Iz nekadašnjeg Narodnog univerziteta ponikli su tešanjaska biblioteka, Muzej, Centar za kulturu i obrazovanje, a u procesu osnivanja je i općinski arhiv. Sve ideje o osnivanju baštinskih ustanova kretale su iz lokalne zajednice, što upućuje na velik stepen svijesti o značaju očuvanja lokalne baštine za buduća pokoljenja.

Lokalpatriotski duh običnog tešanjskog čovjeka je dosta izraženiji nego u nekim drugim krajevima naše države. Radi se o ljudima koji su veliki ljubitelji knjige, prošlosti i kulture. U prilog ovoj činjenici, ide i to da je prva pozorišna predstava na području Bosne i Hercegovine, odigrana u Tešnju 1865. godine, bila je to predstava autora Marka Marulića „Judita“.⁶ Poznati pisci i ljudi koji su dolazili u Tešanj, ostavili su tragove svojih dojmova o ovom gradu. Tako je pjesnik i tekstopisac Vlado Dijak (1925.-1988.) zapisao o Tešnju sljedeće: *U Tešnju ima brico u čijoj se radnji ne govori o nogometu, nego isključivo o Nušiću, Molijeru ili nekoj Krležinoj drami.*⁷

Nemjerljiv je doprinos pojedinaca poput Safeta Hadžihasića, koji je 1975. godine darovao 27,840 kg zlata za izgradnju Doma kulture. Također, postoji jako veliki broj pojedinaca koji su dali nemjerljiv doprinos na polju baštinskih struka i očuvanju kulturne baštine tešanjskog kraja.

⁵ JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/category/uprava/javna-preduzeca-i-ustanove/ju-centar-za-kulturu-i-obrazovanje-tesanj/> (22.08.2021.)

⁶ Terzić, S. *Amatersko pozorište Tešanj 1953-1968*. Tešanj: Narodni univerzitet, 1968. Str. 11.

⁷ Ibidem, Str. 9.

Historijat JU Opća biblioteka Tešanj

Tešanj je jedna od rijetkih sredina sa dugom kulturnom tradicijom, koja je podrazumijevala i širenje pismenosti, duhovnu naobrazbu, ljubav prema knjizi i pisanoj riječi. Tradicija pisane riječi je veoma duga, a u širenju obrazovanja i kulture veliku važnost imaju i biblioteke, koje su se na ovom prostoru razvijale kako pri školama, tako i u privatnom vlasništvu. Prvi zvanični tragovi knjiga i biblioteka na ovom području pojavljuju se još u 16. vijeku,⁸ kada su brojni prepisivači djelovali u okviru medresa, mekteba i samostanskih biblioteka.⁹ Privredni, prvenstveno trgovački život Tešnja, te veze koje su stanovnici ovog grada održavali sa razvijenijim i značajnijim gradovima unutar sadašnjih granica naše zemlje, pa i dalje, svakako su povoljno uticale na razvijanje osjećaja za kulturno-prosvjetnu djelatnost. U kulturno-prosvjetnom životu ovog grada, biblioteke su veće poodavno zauzimale značajno mjesto.¹⁰

U vrijeme osmanske vladavine u Tešnju su postajale tri medrese, od kojih je najpoznatija Gazi Ferhad-begova medresa, čiji se kontinuitet rada neće prekidati sve do 20. vijeka. U njoj su prepisivana razna djela koja su nastala na orijentalnim jezicima (arapski, turski, persijski). Mnoge od prepisanih knjiga sačuvane su i nalaze se u arhivima, bibliotekama, muzejima i privatnim zbirkama širom naše države. Dr. Muhamed Ždralović navodi da je tokom 17. i 18. vijeka 18 prepisivača iz Tešnja prepisalo 25 knjiga na turskom, perzijskom, arapskom i bosanskom jeziku.¹¹

Značajan doprinos u razvoju kulture i prosvjete u BiH su imale čitaonice i kulturno-umjetnička društva. Prva čitaonica na području općine Tešanj bila je Franjevačka čitaonica u Sivši, osnovana 1842. godine. Ovu čitaonicu je formirao Ivan Frano Jukić, prilikom svoje posjete Župi Sivša 1842. godine.¹² Tokom 1870. godine u Tešnju se osniva Muslimanska kiraethana (čitaonica), Mustafa Šefki Užičanin, muftija i muderis Gazi Ferhad-begove medrese uvakupljuje vrijednu biblioteku.¹³ Jedan broj knjiga sa Užičaninovima pečatom se nalazi u tešanjskoj biblioteci, jedan u Medžlisu IZ Tešanj, a jedan kod Adema i Huseina Smajića iz Miljanovaca. Darodavac je napravio pečat s namjerom da ostavi spomen o sebi i djelima koje je posjedovao. Njegova biblioteka imala je djela iz oblasti šerijatskog prava,

⁸ Ždralović, M. *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. Knjiga I, Sarajevo: Svjetlost, 1988. Str. 49.

⁹ Spasojević, M. *Tešanj sa okolinom od najstarijih vremena do 1985. godine-građa za monografiju*. Tešanj, 1985. Str. 236.

¹⁰ Ibidem, Str. 236.

¹¹ Ždralović, M. *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. Knjiga II, Sarajevo: Svjetlost, 1988. Str. 81.

¹² Brka, A. *Kroz stoljeća Tešanj*, Tešanj: Historijsko kulturno-privredni vodič, Dobo, 1991. Str. 8.

¹³ Ibidem, Str. 7.

filozofije, poezije, orijentalnih jezika, islamskih nauka i dr. Iz ovog se da zaključiti da je već tada morala postojati biblioteka u Tešnju, koja se vrlo vjerovatno nalazila uz neku medresu ili mekteb.¹⁴ Bilješka na Psalitrui, štampanom u Budimu 1855. godine, a koji se nalazi u selu Osječanima kod Doboja, datirana u 26. avgust 1861. godine, upućuje na to da je pri staroj srpskoj školi u Tešnju postojala biblioteka, vjerovatno i od ranije, možda čak i od njenog osnivanja 1829. godine, jer se kaže da „...knjiga pripadaje školi varoši Tešanj.“¹⁵ Prvu tešanjsku kiraethanu 1892. godine naslijedila je Građanska čitaonica i bila je smještena u prostorijama Kulturno-umjetničkog društva Bratstvo.¹⁶

U vrijeme austrougarske vladavine širom Bosne i Hercegovine osnovane su od strane pravoslavaca, katolika i muslimana različita kulturno-prosvjetna, humanitarna, te socijalna društva i čitaonice. Razlozi za osnivanje i ciljevi ovih društava bili su različiti, među kojima je najvažniji bio buđenje nacionalne svijesti, ali bez jasnijeg i punijeg jedinstva, jer su ih često osnivali i oni kojima je bilo više stalo do ličnog prestiža, nego do stvarne svrhe društva.¹⁷ U listu Behar 1903. godine navodi se da je Tešanjaska čitaonica 15. januara 1903. godine, priredila zabavu prilikom desetogodišnjice svog postojanja. Nije isključeno da se radi o dvije čitaonice Gradskoj i Tešanjskoj. U *Sarajevskom cvjetniku* navodi se da je kiraethana u Tešnju otvorena 1891. godine. Pripreme za osnivanje ove čitaonice počele su kada i gradnja objekta. Osnivačka skupština sazvana je u kafani iznad dućana Ibrahima Galijaševića, na Gornjoj čaršiji. Za predsjednika čitaonice u Tešnju izabran je Ferhad-beg Smailbegović. List *Bošnjak* objavio je 1903. godine članak *Tešanjaska opća biblioteka* u kojem stoji da je održana godišnja skupština kojoj je prisustvovao predstojnik Savitz i na kojoj je izabran novi odbor čitaonice. Tada je za predsjednika izabran Hamdi-beg Ajanović, tajnik Ferid Azabagić, upravnik Hafiz ef. Dukatar, odbornici Zija-beg Đonlagić, Muhamed-beg Širbegović, poreznik Trček i Pero Misita, a bibliotekar je bio Spacijenski. U ovoj čitaonici održavale su se zabave, te muzički i drugi programi.¹⁸

Godine 1906. osniva se Muslimanska kiraethana (čitaonica). U svom programu rada imala je i organizovanje kulturnih sadržaja. Bosansko-hercegovački glasnik iz 1906. godine navodi da je čist prihod od zabave Muslimanske čitaonice namijenjen u korist čitaoničke biblioteke. Te iste godine osnovana je Srpska čitaonica s bibliotekom. Prvi predsjednik bio je

¹⁴ Spasojević, M. *Tešanj sa okolinom...* Str. 237.

¹⁵ Ibidem, Str. 237.

¹⁶ Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/contents/608> (05.08.2021.)

¹⁷ Spasojević, M. *Tešanj sa okolinom...* Str. 237.

¹⁸ Ibidem, Str. 238.

Pero Misita. Tokom 1907. godine u Tešnju je osnovana Prosvjeta u čijem sastavu je nastavila da djeluje ova čitaonica. Raspolagala je određenim knjižnim fondom, koji je djelomično sačuvan, a jedan dio tog knjižnog blaga sačuvan je i nalazi se u Općoj biblioteci Tešnja, a bibliotekar je bio Drago Tanasić, a prestala je sa radom 1914. godine. Hrvatsko društvo Napredak iz Sarajeva je 1911. godine osnovalo svoj Pododbor u Tešnju, koji je osnovao svoju čitaonicu s bibliotekom.¹⁹

Kulturno-prosvjetno društvo Gajret je osnovano u Tešnju 1903. godine. Za tadašnje prilike je bilo sasvim prirodno da i ovo društvo osnuje svoju čitaonicu, što je i učinjeno 1913. godine. Upravitelj ustanove bio je Muhamed Širbegović. Gajretova čitaonica nalazila se u zgradi Muhameda Širbegovića, koja je bila smještena pored današnje gradske pijace u Tešnju. Hrvatsko-muslimanska čitaonica, osnovana je 1918. godine, određeni broj naslova iz tih čitaonica je do danas sačuvan i nalaze se u Općoj biblioteci. O sadržaju knjiga u tim bibliotekama nemamo nikakvih podataka, ali je sačuvano nekoliko knjiga, koje se nalaze u Općoj biblioteci Tešanj. Pregledom knjiga koje su obilježene pečatima tih biblioteka, te uvidom u kataloge tog vremena, dolazimo do spoznaje, da su ti fondovi bili sastavljeni od knjiga iz gotovo svih oblasti. Zgrada same čitaonice bila je smještena sa desne strane rijeke Tešanjke, imala je pravougaon oblik. Ostalo je zapisano da su dugogodišnji bibliotekari u ovoj čitaonici bili Mehmed Mešić i brico Ahmet Hukić.²⁰

Bibliotekari u tim bibliotekama mahom su bili obrazovaniji i uticajniji članovi društva i radili su uglavnom besplatno. O prostorima u kojima su bila smještena ta društva, osim za muslimansku čitaonicu, koja se prema nekim podacima nalazila u prostorijama sadašnje „vakufske“ kafane na Gornjoj čaršiji, nemamo detaljnijih podataka. Prema do sada poznatim podacima početkom 20. vijeka u Tešnju je najaktivnije radila Prosvjeta u čijem sastavu je radila i Srpska čitaonica, koja je imala i pokretnu biblioteku. Podaci o njihovim bibliotekama su veoma rijetki i šturi, pa nam je jedan duži period za sada potpuno nepoznat. Mada, po pričanjima nekih savremenika nije bilo prekida kontinuiteta ove djelatnosti, bez obzira pod kojim nazivom i u kojem sastavu se odvijala. Također i u društvima Gajret i Napredak, otvorene su biblioteke sa solidnim brojem knjiga, koje nisu sistematski vođene niti popunjavane. Nabavka novih knjiga vršena je putem dobrovoljnih poklona, te sredstvima iz dobrovoljnih priloga i prihoda od samih zabava, koje su organizovala ova društva.²¹

¹⁹ Historijat/Javna biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/contents/608> (05.08.2021.)

²⁰ Spasojević, M. *Tešanj sa okolinom...* Str. 237.

²¹ Ibidem, Str. 239-240.

Današnja Biblioteka kao institucija modernog tipa osnovana je neposredno nakon Drugog svjetskog rata, Odlukom Sreskog odbora 1946. godine sa skromnim fondom od oko 500 knjiga, dobijenih uglavnom na dar od građana i preostalih knjiga Hrvatsko-muslimanske čitaonice. Bila je smještena u prostorijama Kulturno-umjetničkog društva Bratstvo. Kupovinom i darovanjem privatnih knjiga knjižni fond se obogaćivao, te je tako Biblioteka sredinom 70-ih, osim što je imala oformljenu čitaonicu, odjeljenje za odrasle, odjeljenje za djecu, imala organizovanu i bibliotečku mrežu i šest pokretnih biblioteka.²²

Od posebne važnosti za rani razvoj Biblioteke je godina 1968. kada se knjižni fond znatno obogatio privatnom bibliotekom književnika Hamida Dizdara. Naime, te godine je općina Tešanj, na čelu sa tadašnjim predsjednikom Salihom Sarićem, a na prijedlog Mustafe Ćemana, izdvojila sredstva za kupovinu jedne od vrednijih privatnih zbirki u cijeloj Bosni i Hercegovini. Ova biblioteka danas čini zaseban fond. Bogata historijska građa, brojni rukopisi, stara i rijetka knjiga čine posebnu dragocjenost ovog fonda koji broji 17237 knjiga, te zbirke ugašene periodike 898 naslova, uglavnom nekompletnih časopisa i listova, od kojih je dobar dio iz 19. vijeka.²³

Fond Hamida Dizdara nesumnjivo je jedan od vrijednih spomenika naše kulturne baštine, ali ipak ne i jedini. U nastojanju da se sačuva tradicija u sakupljanju dobre knjige zaposlenici Biblioteke su se izborili da bibliotečki fond obogate otkupom i darovima drugih privatnih biblioteka. Tako se na policama Biblioteke našla orijentalna zbirka knjiga (arapski, osmansko-turski, perzijski), od 592 bibliotečke jedinice, mahom štampanih, ali i rukopisnih djela, te drugi privatni fondovi zavičajnog karaktera. Posebno je značajna biblioteka muftije i muderisa Mustafe Šefki ef. Užičanina, koju je on uvakufio krajem 19. vijeka, zatim tu je i biblioteka Mesuda ef. Smailbegovića, posljednjeg muftije i muderisa Gazi Ferhad-begove medrese u Tešnju, koji je svojim utjecajem omogućio stvaranje biblioteke i kiraethane (čitaonice) u Tešnju. Biblioteku je darovala Ferida Smailbegović 1969. godine, a sadrži oko 500 knjiga uglavnom iz oblasti šerijatskog prava, a tu su i tefsiri, rječnici, leksikoni arapskog, osmansko-turskog, perzijskog jezičnog područja. U fond na orijentalnim jezicima spada i zaostavština tešanjskog nastavnika, jednog od osnivača tešanjskog Amaterskog pozorišta, člana raznovrsnih kulturno-umjetničkih društava Mehmeda Mehe Bajraktarevića.²⁴

²² Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/> (22.08.2021.)

²³ Ibidem

²⁴ Ibidem

Pored ovih dobrotvora, u bogaćenju bibliotečkog fonda učestvovali su još: Edhem Pabrić koji je svojim učešćem kao bankar, političar i poslanik SR Bosne i Hercegovine dao izuzetan doprinos privrednom i društvenom razvoju tešanjskog područja 70-tih i 80-tih godina. Zatim tu je i poznati tešanski trgovac Dragutin (Drago) Tanasić, te književnik Kasim Deraković. Ovdje se nalazi i jedan dio biblioteke Amaterskog pozorišta.²⁵

Ovim dobrotvorima pridružili su se još i književnik Bajruzin Hajro Planjac, Mirsad Ćeman predsjednik Ustavnog suda BiH i Šemsudin Mehmedović zastupnik u Parlamentu BiH, koji konstantno daju svoj doprinos u bogaćenju bibliotečkog fonda. Godine 2009. otkupljena je privatna biblioteka Adila Alića, a knjižni fond od oko 2600 bibliotečkih jedinica, sa bogatom arhivom, našao je svoje mjesto na policama ove biblioteke.²⁶

S obzirom na svo bogatstvo koje čuva ova biblioteka, ne treba nas čuditi da je ova ustanova dobitnik brojnih priznanja. Tokom 1986. godine dobila je dva najveća društvena priznanja, a riječ je o nagradi Društva bibliotekara SR Bosne i Hercegovine. Najbolja Biblioteka u Bosni i Hercegovini i Septembarska Povelja najveće priznanje Općine Tešanj. Ova priznanja Biblioteka je dobila za svoje bogate i raznovrsne knjižne fondove, za brigu i čuvanje kulturnog blaga, uz istovremeno prezentiranje tog blaga čitalačkoj publici.

Pored toga Biblioteka je 1988. godine bila domaćin Jugoslovenske manifestacije *Mjesec knjige 1988. godine*, čiji je organizator Savez kulturno-prosvjetne zajednice Jugoslavije. Ovo je prvi put da je ovakva manifestacija održana izvan nekog od glavnih gradova Republika i Pokrajina. Tim povodom postavljena je izložba *Iskra i putokazi*, raritetnih rukopisa, knjiga i časopisa iz fondova tešanske biblioteke, pri tom je ugostila brojne poznate ličnosti iz sfere kulture i umjetosti.²⁷

U današnjem informacijskom društvu, biblioteke su nezaobilazni centri znanja, a njihov zadatak je i evidentiranje rezultata intelektualne produkcije. Međutim, svoju ulogu ne mogu obavljati ako njihovo funkcionisanje nije podržano savremenom informacijsko-komunikacijskom tehnologijom. Tako da 2007. počinje projekat kompjuterizacije biblioteke i otvaranje Internet kluba, a svim korisnicima biblioteke omogućen je besplatan pristup internetu.²⁸

²⁵ Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/> (22.08.2021.)

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

²⁸ Ibidem

U cilju što boljeg ispunjavanja svoje uloge, Biblioteka se 2008. uključuje u COBISS (Kooperativni online bibliotečki sistem i servis). Sistem COBISS pruža potrebne uslove za on-line obradu fonda biblioteke, te uvezivanje u jedinstven informacijski sistem, koji obuhvata skoro sve zemlje u regiji. COBISS je sistem koji prikuplja podatke o građi koju posjeduju biblioteke, odnosno u kojem biblioteka ima bazu o svojim sadržajima. On također podrazumijeva online ponudu brojnih edukativnih sadržaja i veću dostupnost informacija učenicima, studentima, naučnim radnicima, istraživačima i svim drugim korisnicima. Osim toga, služi i za prezentaciju knjižnog blaga i stvaralaštva koje posjeduju Biblioteka.²⁹

U periodu 2007.-2020. godine Biblioteka je organizovala deset konferencija bibliotekara. Pored brojnih eminentnih bosanskohercegovačkih predavača, na konferencijama su svoja znanja i iskustva prezentovali i poznati inostrani profesori i bibliotekari. U okviru konferencija obrađeno je mnoštvo tema od: zavičajnih zbirki, uloge školskih, javnih biblioteka, pa do mogućnosti primjene ISO standarda 9001 u bibliotekama. Na kraju svake konferencije upriličena je dodjela nagrade Mustafa Ćeman koju je upravo Biblioteka 2007. godine i ustrojila, nazvanu u čast istaknutog bosanskohercegovačkog bibliofila i bibliografa, zaljubljenika knjige, Tešnja i Bosne i Hercegovine, koji je svojom ogromnom energijom i ustrajnošću dao nemjerljivi doprinos za kulturni razvoj tešanjске sredine, ali i cijele Bosne i Hercegovine. Priznanje se dodjeljuje istaknutim bibliotekarima i drugim djelatnicima iz bibliotečko-informacione oblasti za doprinos u razvoju bibliotekarstva na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, što je i jedina nagrada u ovoj oblasti u Federaciji BiH.³⁰

Biblioteka je u svoj opus rada dodala i izdavaštvo 2009. godine, te je u proteklih nekoliko godina izdala preko 50 knjiga, te na taj način poticala i podržavala pisanu riječ a posebno mlade autore. Tokom 2011. godine Biblioteka je uspostavila veoma dobru saradnju sa Institutom Yunus Emre iz Turske i kao rezultat te saradnje je donirana oprema za digitalizaciju, što je značilo unapređenje i osavremenjivanje rada Biblioteke.³¹

Sve do 1996. godine Biblioteka je bila u sastavu Narodnog univerziteta, a od 1996. do 2001. godine u sastavu Centra za kulturu i obrazovanje, od kada djeluje kao samostalna ustanova u oblasti kulture pod imenom JU Opća biblioteka Tešanj.³²

²⁹ Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/> (22.08.2021.)

³⁰ Ibidem

³¹ Ibidem

³² Ibidem

Problem sa kojim se biblioteka suočavala od samog svog osnivanja jeste prostor. U svom dugogodišnjem postojanju osim što nije imala stalni smještaj, istovremeno je bio prisutan i problem neadekvatnog prostora, u kojem biblioteka nije mogla pružiti punu uslugu svojim korisnicima, kao ni primjereno predstaviti i zaštititi svoju vrijednu građu. U potrazi za boljim uslovima smještaja nekoliko puta je preseljavana, da bi 1962. godine našla utočište na duži period u zgradi Šarenog mekteba.³³

U Šarenom mektebu ostaje sve do 1993. godine, kada biva iseljena, jer je zgrada vraćena u vlasništvo IVZ-a Tešanj. Tada, biva smještena u Vemalov salon namještaja u stambenom naselju Simetrane, gdje ostaje sve do 1998. godine, kada se premješta u nešto adekvatniji prostor, zgradu Dječijeg obdaništa. Tokom 2005. godine Fondacija za održiv razvoj Odraz ulaže značajna sredstva za proširenje i adaptaciju prostora, te tako Biblioteka otvaranjem čitaonice dobija prostor od 272 m². Nakon skoro sedam decenija došlo je vrijeme da se počne nešto konkretno raditi i na planu izgradnje nove zgrade i konačnog smještaja. Stoga je odluka o trajnom smještaju ove izuzetno važne kulturne ustanove grada, pretočena u strateški razvojni projekt.³⁴

Sl. 2. Zgrada Šarenog mekteba (Foto: Ago Mujkanović)

³³ Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/> (22.08.2021.)

³⁴ Ibidem

Tokom 2007. godine u Strategiju razvoja općine Tešanj 2008-2015. godine uvrštena je i gradnja nove zgrade Biblioteke. Od same ideje izgradnje zgrade, pa do njenog useljenja prošlo je 8 godina. Svečanom ceremonijom 9. septembra 2015. godine, otvorena je nova zgrada Opće biblioteke, čija je izgradnja koštala 1 200 000 KM. Projekat je financiran zajedničkim sredstvima Općine Tešanj i Turske agencije za međunarodnu saradnju i koordinaciju (TIKA). Ovo je uz Gazi Husrev-begovu biblioteku jedna od rijetkih zgrada u Bosni i Hercegovini namjenski građena za Biblioteku u posljednjih 40 godina.³⁵

Biblioteka Tešanj je svoj 70-ti rođendan dočekala u punom sjaju, savremena, progresivna u ostvarivanju svoje misije i vizije. U nastojanju da svoj fond i dalje bogati, Biblioteka izdvaja sredstva za kupovinu knjiga, te se u njoj mogu naći najnoviji naslovi i izdanja. Tako da danas, cjelokupni fond sadrži oko 70 000 knjiga, preko 30 000-40 000 bibliotečkih jedinica, periodičnih publikacija i druge bibliotečke građe. Nova zgrada i obogaćen knjižni fond, doprinjeli su da je u zadnjih nekoliko mjeseci za 40% porastao broj novoupisanih članova. Ogroman doprinos na polju očuvanja baštine dali su uposlenici ove ustanove.³⁶ Također, biblioteka u svojim prostorijama održava mnogobrojne aktivnosti, a nerijetko svoj prostor ustupa i na korištenje drugim baštinskim ustanovama.

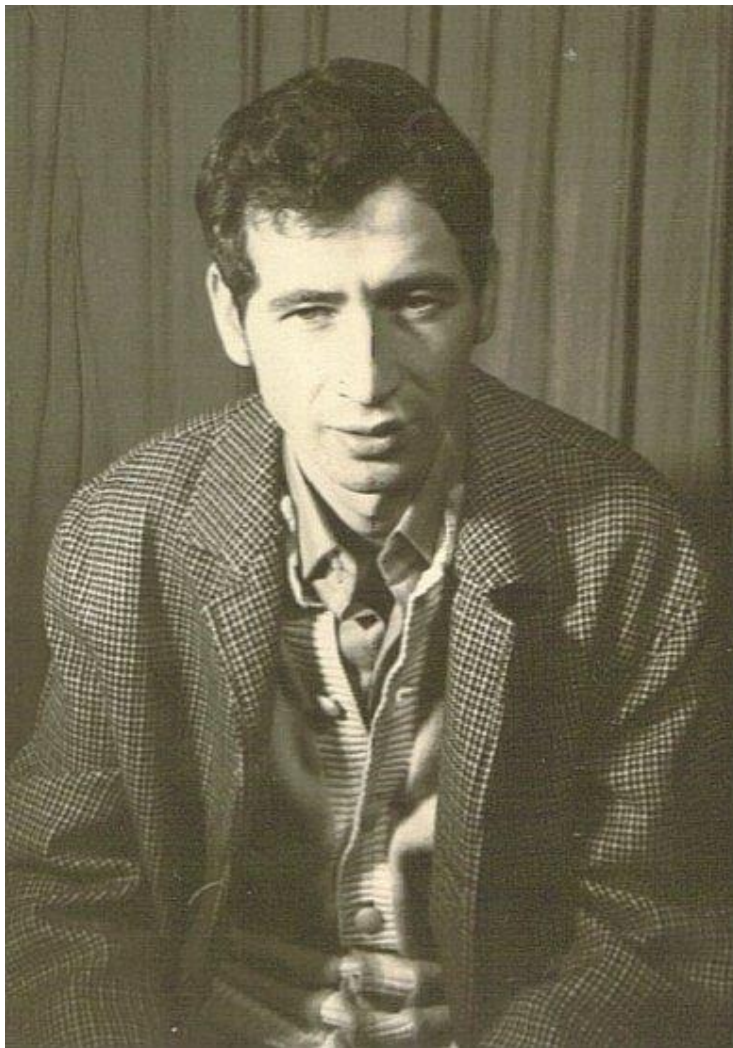
Sl. 3. Novoizgrađena zgrada tešanjске biblioteke (Foto: Ago Mujkanović)

³⁵ Historijat/JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/> (22.08.2021.)

³⁶ Ibidem

Historijat JU Muzej Tešanj

Ideja o osnivanju muzejske ustanove na području općine Tešanj bila je prisutna jako dugo. Prvi inicijator bio je bibliotekar tešanjske biblioteke, rahmetli Adil Alić, koji je u dokumentu iz maja 1995. godine pod nazivom *Spomenici kulture Tešnja, O potrebi stvaranja uslova za rad muzeja u Tešnju*, elaborirao potrebu osnivanja jedne ovakve ustanove.

Sl. 4. Adil Alić (1944.-1999.)

Alić u ovom dokumentu navodi sljedeće: “Kompleks kulturno-historijskih spomenika Tešnja predstavljaju stari grad, Ferhad-begova džamija, sahat kula, Ferhad-begov nadgrobni spomenik, kao i brojni spomenici materijalne kulture locirani na užem gradskom području. Sve to čini uravnoteženu i uzajamno povezanu cjelinu, koja je svakako sudjelovala u određivanju prvobitne jezgre grada, a sve to je to davalo i podsticaj za njegov brži razvoj. Treba spomenuti i niz spomenika i objekata van gradskog sjedišta, a njih čine brojni stećci na širem području Općine kao i brojni arheološki lokaliteti. Nagle promjene u savremenom

načinu života, a posebice u današnje vrijeme uslovile su i promjene u našem životu. Ako bi se sve posmatralo sa aspekta muzejske službe i mreže muzejskih ustanova u Republici Bosni i Hercegovini, tešanjski muzej imao bi zadatak da u okviru vlastitih zbirki i fondova naglasi svoju posebnu specifičnost i bogatstvo.³⁷

Međutim, trebalo je proći dosta vremena kako bi došlo do realizacije ove ideje. Općinsko vijeće Tešanj je na svojoj 9. sjednici održanoj 30. jula 2009. godine donijelo *Odluku o osnivanju Muzeja*. Na osnovu odluke određene su djelatnosti Muzeja, koje će u budućnosti biti dopunjavane. Osnovne djelatnosti tešanskog muzeja su:

- prikupljanje, čuvanje i istraživanje kulturnih dobara, njihova stručna i naučna obrada;
- čuvanje, zaštita i prezentiranje muzejske građe, muzejske dokumentacije, muzejskih lokaliteta i nalazišta,³⁸ njihovo neposredno i posredno predočavanje javnosti putem stalnih i povremenih izložbi;
- objavljivanje podataka o muzejskoj građi i muzejskoj dokumentaciji putem stručnih i naučnih časopisa, te drugih sredstava javnog informisanja;³⁹
- ova ustanova je i muzej umjetnosti, nakita, namještaja, odjeće, keramike, srebrnih predmeta;
- provodi aktivnosti koje doprinose razvoju i promociji turističkih potencijala na prostoru općine Tešanj.⁴⁰

Prilikom osnivanja Muzeja Općinsko vijeće je dodijelilo na upravljanje i korištenje postojeći muzejski materijal, koji se nalazio u Centru za kulturu i obrazovanje. Tom prilikom određeno je da će sredstva za rad Muzeja biti obezbijeđena kroz dotaciju osnivača, finansijsku pomoć Vlade Zeničko-dobojskog kantona, ali i kroz vlastite izvore prihoda ostvarenih djelatnošću Muzeja, te kroz razne druge aktivnosti. Gašenjem Turističke zajednice u Tešnju 2016. godine, sve dotadašnje aktivnosti koje je provodila ova zajednica prenesene su na tešanjski muzej. Ovim je dodatno proširena djelatnost ove ustanove, ali je i povećan obim poslova za uposlenike ovog muzeja.⁴¹

³⁷ Alić, A. *Spomenici kulture Tešnja, O potrebi stvaranja uslova za rad muzeja u Tešnju*. Arhiv JU Muzej Tešanj, 1995.

³⁸ U ovom dokumentu je napravljena greška trebalo je da stoji arheoloških a ne muzejskih lokaliteta i nalazišta, u toku je izmjena ove tačke.

³⁹ Odluka o osnivanju Muzeja. Arhiva JU Muzej Tešanj, 2009.

⁴⁰ Odluka o dopuni Odluke o osnivanju Muzeja. Arhiva Muzeja Tešanj, 2009.

⁴¹ Turistička zajednica ZDK: Obavijest-Općina Tešanj. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/turisticka-zajednica-zdk-obavijest/> (22.08.2021)

Pored ostalog, specijalne biblioteke osnivaju se s ciljem boljeg stručnog i naučnog istraživanja saradnika određene ustanove.⁴² Tokom 2021. godine Muzej je u svoju djelatnost dodao i formiranje specijalne muzejske biblioteke. Bibliotečka građa je dostupna svim istraživačima, učenicima, studentima i ljubiteljima prošlosti, tokom radnih dana od 7,30 do 15,30h. Kao i u većini muzejskih i arhivskih biblioteka, nabavna politika se oslanja, prije svega, na dobru međuinstitucionalnu saradnju i razmjenu publikacija, a u manjoj mjeri na poklone, kupovinu ili pretplatu.⁴³ JU Muzej Tešanj je postavio cilj i izdvojio sredstva da do kraja godine obogati svoj bibliotečki fond sa 1000 stručnih jedinica iz oblasti arheologije, etnologije i historije. Iako baštinske ustanove nemaju velike budžete, zahvaljujući prihodima koje tešanjski muzej ostvaruje kroz ulaznice na Stari grad Tešanj i Eminagića konak, u mogućnosti je izdvojiti sredstva za kupovinu stručne literature.

Cilj Muzeja je da se zadovolje potrebe korisnika i da ova baštinska institucija postane što vidljivija u lokalnoj zajednici, pa i šire, kako bi se ukazalo na važnost postojanja i djelovanje jedne ovakve institucije. Formiranje ove specijalne biblioteke zahtijevalo je i izmjenu sistematizacije radnih mjesta, tako da je za ovo radno mjesto uvršten stručni profil MA bibliotekarstva i informacijskih nauka. Na ovu problematiku ukazala je kolegica Medina Garić, studentica na diplomskom/MA studiju komparativne književnosti i bibliotekarstva, kroz svoj rad u okviru predmeta Upravljanje informacijskim institucijama.⁴⁴

Sl. 5. Eminagića konak (Foto: Ago Mujkanović)

⁴² Knežević, B. *Specijalno bibliotekarstvo*, Beograd: Trebnik, 2020. Str. 3-22.

⁴³ Jovanović T., Kručićan A., Pušica J. *(Ne)male biblioteke u instucijama kulture od izuzetnog značaja*. Zbornik radova XVI međunarodne konferencije BDS 12-13. decembar 2019.: Male biblioteke u velikom dijalogu za promene, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2020. Str. 133.

⁴⁴ Intervju s direktoricom JU Muzej Tešanj mr. Mensurom Mujkanović. 18.09.2021.

Historijat JU Centar za kulturu i obrazovanje

Ova ustanova je jedna od najstarijih kulturno-obrazovnih institucija na području općine Tešanj. Kroz svoj rad dugo vremena je davala, a i dalje daje veliki doprinos u njegovanju i očuvanju lokalne baštine, kroz održavanje naučnih skupova, izdavaštvo i promocije. Veliki doprinos ova ustanova je dala i u očuvanju pravoslavnih ikona tokom rata 1992.-1995. godine. Ovo je jedna od četiri ovakve zbirke u Bosni i Hercegovini. Ikone su bile pohranjene u trezor Privredne banke u Tešnju.⁴⁵ Nedavno je ova ustanova dobila odlikovanje-gramatu Arhijerejskog sabora SPC, kao znak zahvalosti za očuvanje ovih vrijednih ikona.⁴⁶

Ova ustanova je 7. maja 1996. godine preimenovana u Javnu ustanovu Centar za kulturu i obrazovanje. Kao što je već navedeno, ona je dugo vremena bila matična ustanova za bibliotečku djelatnost do 2001. godine, te za zaštitu spomenika i muzejsku djelatnost do 2011. godine.⁴⁷

Dom za kulturu u Tešnju izgrađen je zahvaljujući poklonu Safeta Hadžihasića, koji je svom gradu darovao 27.840 kilograma zlata. Radilo se o 23 vrste zlatnika kao što su dukati (šorvani), austrougarske krune, napoleondori i drugi zlatnici iz kovnica u Belgiji, Francuskoj, Švicarskoj, Italiji, Rumuniji, Turskoj, Engleskoj i drugim zemljama. Stariji se ovog događaja dobro sjećaju, bila je to tema, ne dana, već godine. Mlađi, odlazeći u disko-klub mogu o poklonu pročitati na spomen ploči, koju je Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, korisnik Doma kulture podignutog većim dijelom od ovog poklona, postavio u znak zahvalnosti i sjećanja 1996. godine.⁴⁸

Da nije bilo poklona u zlatu Safeta Hadžihasića, teško je reći da li bi i kada Tešanj dobio ovakav reprezentativan objekat. Prije izgradnje Doma kulture zabavne aktivnosti su se odvijale u staroj zgradi čitaonice, u kojoj je privremeno bila smještena Tvornica čarapa, a zatim je ovaj objekat srušen kao dotrajavao. U 1948. godini sagrađen je objekat kina, pa je ovaj prostor korišten u različite svrhe. Bio je neuslovan, a poslije poplave u Tešnju 1976. godine nije ispunjavao ni minimum uslova za korištenje. Zbog svega toga, bar povremeno se treba

⁴⁵ Vidjeti više: Alić, A. *Kultura-pitanja zaštite i razvoja u ratu (1992-1995)*. U: Mustafić, F. (ur.), *Tešanj dokumenti (1992-1995)*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2000. Str. 187-199.

⁴⁶ Episkop Fotije osveštao obnovljeni hram u Tešnju. Dostupno na: <https://www.eparhijazt.com/sr/news/vijesti-iz-eparhije/bogosluzenja/4247.episkop-fotije-osvestao-obnovljeni-hram-u-tesnju.html> (14.11.2021.)

⁴⁷ Javna ustanova Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/wp-content/uploads/images/cko.pdf> (12.05.2021.)

⁴⁸ Galijašević, A. *Na tragovima tešanjске prošlosti*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2003. Str. 183.

prisjećati našeg sugrađanina i velikog dobrotvora Safeta Hadžihasića.⁴⁹ Danas se ulica koja vodi od parkinga prekoputa Doma kulture ka Gornjoj čaršiji zove Ul. Safeta Hadžihasića.

Centar za kulturu i obrazovanje je ugostio mnogobrojne izložbe, umjetnike, književnike, održan je veliki broj promocija, edukacija, panel diskusija, okruglih stolova, naučnih skupova, književnih večeri i raznih drugih sadržaja. Ono po čemu se ova ustanova posebno ističe jeste razvijena izdavačka djelatnost. U sklopu ove ustanove djeluje i tešanjsko kino, gdje se održavaju i koncerti naših i stranih muzičkih izvođača.

U Domu kulture smještena su mnoga udruženja i jedna politička organizacija, poput Amaterskog pozorišta, Radio Tešnja, KUD Pobjeda, Sportski savez, Muzej Tešanj, Restoran Teša idr. O ovom Centru postoji jedan obimniji rad koji je objavio rahmetli Atif Kujundžić u časopisu za kulturnu historiju Gračanički glasnik iz 2004. godine. On u ovom radu navodi izdanja Centra u periodu 1996.-2002.⁵⁰

Sl. 6. U prvom redu s lijeva na desno: Salih Sarić Sarija, Safet Hadžihasić i Nisim Albahari, tešanjski narodni heroj iz Drugog svjetskog rata, za vrijeme otvorenja novoizgrađenog Doma kulture⁵¹

⁴⁹ Galijašević, A. *Na tragovima tešanske prošlosti*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2003. Str. 189.

⁵⁰ Vidjeti više: Kujundžić A. *Kulturna promjena uvjetovana pojedincem i njegovim djelom ili Tešanj-Paradigma kulturne promjene u Bosni i Hercegovini*. Gračanica: Gračanički glasnik, Časopis za kulturnu historiju, br. 18. 2004. Str. 9-18.

⁵¹ Priča o zlatnom dobrotvoru iz Tešnja-Tešanj.net. Dostupno na: <https://tesanj.net/2011/11/25/prica-o-zlatnom-dobrotvoru-iz-tesnja/> (23.08.2021.)

Sl. 7. Spomen ploča na zgradi Doma kulture u Tešnju (Foto: Ago Mujkanović)

Sl. 8. Izgradnja Doma kulture u Tešnju 1979. godine⁵²

⁵² Fototeka JU Muzej Tešanj

Tešanjski arhiv

Zeničko-dobojski kanton je jedan od rijetkih koji nema svoju matičnu arhivsku (kantonalnu) ustanovu. Iako je usvojen i Elaborat o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja Arhiva Zeničko-dobojskog kantona 2010. godine,⁵³ do realizacije još nije došlo. Veliki problem koji se javio jeste na jednoj strani rasipanje građe, a s druge strane gomilanje građe u ustanovama koje su stvaraoci iste. Usljed nepostojanja organizovane arhivske službe, javne ustanove gube veliki broj prostorija širenjem svojih arhiva.

Sporo rješavanje ovog problema na kantonalnom nivou, natjeralo je ustanove i pojedince u lokalnoj zajednici da počnu razmišljati o osnivanju lokalnog arhiva. U Strategiji Općine Tešanj se zbog toga našao ovaj strateški cilj *2.2.1.1. Novi prostor za arhivsku građu i uspostavljanje arhiva.*⁵⁴ U skladu s ovim strateškim ciljem, izvršen je odabir najboljeg stručnog lica koje će izraditi elaborat i izvršiti analizu ovog problema. Elaborat o osnivanju općinskog arhiva izradio je viši arhivist, danas direktor Historijskog arhiva u Sarajevu, gospodin Haris Zaimović.

U prostorijama Opće biblioteke Tešanj realizirano je predavanje za arhivske službenike, koji trenutno rade na ovim poslovima, kako bi se ublažio problem, do osnivanja općinskog arhiva. Sve ustanove su izradile Liste kategorija registraturne građe, koje do tada nisu imale. Nažalost, zbog izbijanja pandemije COVID 19, aktivnosti na osnivanju ovog arhiva su usporene, ali ne i zaustavljene, zbog slabijeg i sporijeg punjenja općinskog budžeta.

Osinivanjem općinskog arhiva, tešanjaska sredina bi bila prva te vrste u Bosni i Hercegovini, što svakako ukazuje na visok stepen odgovornosti spram čuvanja arhivske građe. Arhiv bi kao takav postao svojevrsna memorija tešanjске sredine, spriječilo bi se rasipanje arhivske građe, po različitim arhivskim ustanovama izvan ovog kantona. Istovremeno, mnogobroje ustanove i preduzeća bi se oslobodila nagomilane arhivske građe, koja im zauzima dragocjen prostor, koji mogu upotrijebiti u neke druge svrhe. Općina Tešanj i općinski načelnik, trenutno provode aktivnosti na pronalasku adekvatnog prostora za smještaj arhivske ustanove, građe i uposlenika.

⁵³ Odluka o usvajanju Elaborata o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja Arhiva Zeničko-dobojskog kantona. Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, Broj 10., 15.10.2010. Str. 742-743. Dostupno na: <https://www.zdk.ba/sluzbene-novine?view=download&format=raw&fileId=7219> (23.08.2021.)

⁵⁴ Strategija razvoja općine Tešanj 2018-2027. Dostupno na: https://opcina-tesanj.ba/wp-content/uploads/2020/06/Strategija-razvoja-op%C4%87ine-Te%C5%A1anj-2018-2027_compressed.pdf (23.08.2021.)

Uloga i značaj baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici

Lokalne baštinske ustanove predstavljaju svojevrsnu memoriju zajednica u kojima djeluju. Jedna od njihovih glavnih zadaća jeste, da čuvaju lokalnu baštinu i njeguju kulturu tih zajednica. Kulturna baština nedvosmisleno je nositelj identiteta, historije i kulture jednog naroda, zajednice, a njena zaštita preduslov je društvenog i kulturnog razvoja. U informacijskim (baštinskim) ustanovama pohranjen je veliki dio građe, koja se smatra kulturnom baštinom, a koja je u pojedinim slučajevima i zakonski registrirana kao kulturno dobro. Stoga stručno osoblje informacijskih ustanova mora imati znanja, vještine i kompetencije za brigu, čuvanje, zaštitu i prezentaciju baštine. Vrijednost kulturne baštine i nužnost njenog dugoročnog očuvanja i zaštite razumljivi su sami po sebi. Bez očuvane kulturne baštine, ne može se govoriti ni o identitetu, historiji ili kulturi nekoga naroda u cjelini i njegovih pojedinaca.⁵⁵ Naročito je bitno znati kako treba postupati sa pojedinim baštinskim spomenicima, koji često zbog naše nebrige tokom vremena propadaju. Posebno je bitno podići svijest zajednice o vrijednosti zaštite baštine i djelovanja baštinskih ustanova u lokalnim zajednicama, kojih često nismo svjesni.

Identitet svakog grada odraz je aktivnog djelovanja, produkcije i prezentacije svih aspekata društvenog, kulturnog i političkog života. Jedan od najpostojanijih segmenata identiteta, koji u osnovi podrazumijeva kontinuiranu nadogradnju kulture jeste kulturni identitet-pokazatelj dinamike, vitalnosti, ekonomskog statusa i različitih sistema vrijednosti. Kulturni identitet je *differentia specifica*, ogledalo realnog stanja i pokazatelj sveukupnog razvoja jednog grada, kao urbane cjeline. Kulturni identitet kao oblik kolektivne i pojedinačne svijesti, osjećaja i ponašanja koji pokazuju pripadnost nekoj zajednici, podrazumijeva objektivnu komponentu (jezik, tradiciju, religiju, običaje, mitologiju, naučnu svijest itd.), subjektivni doživljaj svakog pojedinca ponaosob. Kulturni identitet se ispoljava u svakodnevnim aktivnostima, u stvaralačkom kontekstu i u historijsko-političkom smislu.⁵⁶

Pod pojmom baštinskih ustanova prije svega se podrazumijevaju biblioteke, muzeji i arhivi. Osim ove tri temeljne baštinske ustanove, one se mogu javiti i u mnogim drugim oblicima, a u ovom slučaju je to Centar za kulturu i obrazovanje. Baštinske ustanove stalno ulažu napore u cilju prilagođavanja informacijskim zahtjevima korisničke i društvene

⁵⁵ Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. *Obrazovanje studenata informatologije o znanju i zaštiti kulturne baštine-temeljna znanja i njihov prijenos u praksu*. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011. Str. 61-64.

⁵⁶ Osmanić, L., Sarajlić L. *Vodič kroz likovnu zbirku*, Zenica: Muzej grada Zenice, 2013. Str. 59.

zajednice u kojoj djeluju. Ovim ustanovama stalno se nameće potreba redefiniranja svojih praksi i izmjenu modela ostvarivanja njihovih ciljeva.⁵⁷ Baštinske ustanove u lokalnim zajednicama trebaju razvijati svoje načine poslovanja i pružanja usluga, u skladu s potrebama tih zajednica i korisnika, koji mahom dolaze iz sredine u kojoj se nalaze te ustanove. Istovremeno baštinske ustanove moraju pratiti potrebe i dešavanja na širem planu, na polju baštinskih struka, kako bi uskladile svoje aktivnosti, u skladu s vremenom u kojem djeluju i potrebama korisnika.

U skladu s tim one trebaju izdefinirati svoje koncepte poslovanja za 21. vijek, na osnovu kojih će se one potvrditi kao ustanove od izuzetnog značaja. Samo na ovakav način one će nastaviti svoju misiju, koja je zacrtana vijekovima prije. Veliki izazov koji se postavlja pred ove ustanove, koje djeluju u lokalnim zajednicama, jeste kako uskladiti svoje djelovanje u skladu s potrebama na lokalnom i globalnom planu. Ključnu ulogu u ovom usklađivanju ima kadar koji radi u tim ustanovama, koji mora pratiti promjene koje se dešavaju i koji se mora stalno obrazovati u skladu s tim potrebama. Samo na takav način baštinske ustanove mogu održati korak s vremenom u kojem djeluju i potrebama korisnika.⁵⁸

Današnje baštinske ustanove sve više imaju informacijsku i društvenu ulogu. Danas je više nego ikada prije izražena potreba za informacijama, samim tim porasla je i uloga ovih ustanova koje osiguravaju pristup tim informacijama. Sposobnost osiguravanja informacija korisnicima ima velik uticaj na ugled baštinskih ustanova, među korisnicima i u samoj lokalnoj zajednici. Da se radi o svojevrsnim čuvarima pamćenja sredina u kojima djeluju, može se zaključiti na osnovu njihovog najznačajnijeg zadatka, u kojem se ističe čuvanje.⁵⁹

U vremenu globalizacije stiče se dojam da se vrijeme ubrzava, da se ukidaju vremenske i prostorne distance, a i jedno i drugo su povezani s uticajem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Pod uticajem globalizacijskih procesa javlja se strah od gubitka prošlosti, koji je usko vezan s problemom pamćenja u baštinskim ustanovama. Ovakva percepcija baštinskih ustanova postaje posebno izražena tokom prvih desetljeća 20. vijeka, kao posljedica općeg naučnog vala unutar društvenih i humanističkih nauka.⁶⁰

⁵⁷ Kodrić, L. *Model digitalnih informacijskih usluga u baštinskim ustanovama (Doktorska disertacija)*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2010. Str. 12.

⁵⁸ Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. *Obrazovanje studenata informatologije...* Str. 64-65.

⁵⁹ Strategija kulturne politike u BiH (2008). Sarajevo: Vijeće ministara BiH, Ministarstvo civilnih poslova, Str.4-9. Dostupno na: <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/AB38712.pdf> (22.08.2021.)

⁶⁰ Kodrić, L. *Model digitalnih informacijskih usluga...* Str. 12-13.

Mnogo je definicija kulture i kulturne baštine, no u svojoj biti one nose poruku da je kulturna baština ukupnost duhovne i materijalne produkcije pojedinaca ili skupina koju su nam u nasljeđe ostavili preci, a koju je važno očuvati jer je od značaja za kulturu, historiju i identitet. Tradicionalna je podjela kulturne baštine prema obličju na pokretnu i nepokretnu materijalnu baštinu te nematerijalnu baštinu. Često se iz ove podjele izdvaja arheološka baština kao zasebna kategorija. Baština može biti kolektivna, tj. građa od značaja za cijelu zajednicu, no isto tako i lična, tj. građa od značaja za pojedince koja s vremenom postaje dio kolektivne baštine. Postoji i baština koja je odraz negativnog duhovnog i materijalnog nasljeđa čovječanstva koju je također potrebno očuvati te koja time postaje "baština pamćenja", "teška ili kontraverzna baština" (koncentracijski logori, simboli rata i sl.).⁶¹ Nova kategorija baštine koja je sve više obilježje današnjeg vremena je tzv. digitalna baština.⁶²

Jedan od najbitnijih zadataka baštinskih ustanova, kao poveznica između prošlosti i budućnosti jeste očuvanje baštine. Obzirom da je pojam baštine toliko širok i da obuhvata sve ljudske djelatnosti, samim tim i polje zaštite koje štite baštinske ustanove je teško odrediti. Zbog toga je bitno odrediti one najvrednije i najreprezentativnije koje je neophodno sačuvati za budućnost. Veoma je bitno obrazovati građane o značaju očuvanja baštinskih spomenika te građe, u čemu baštinske ustanove imaju najveću ulogu. Odmah poslije austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine došlo je do otuđivanja spomeničkog blaga i trgovine predmetima od historijske i umjetničke vrijednost, čime je naš spomenički fond znatno osiromašen.

Neadekvatno čuvanje je dovelo do nestanka i uništenja jako značajnih spomenika baštine. Arheološki nalazi koje otkopavamo iz zemlje, pored toga što zahtijevaju pažljivo rukovanje njima pri otkopavanju, osjetljivi su i na atmosferu. Naročito su osjetljive organske materije: drvo, tekstil, kost itd. Zato ih je potrebno izolovati od vazduha i odmah dostaviti stručnjacima (u muzejima ili zavodima) koji će takve nalaze konzervirati.⁶³ Stare knjige i rukopisi osjetljivi su na svjetlost: često ih napadaju moljci i plijesni, a najčešće stradaju ako ako se nepažljivo upotrebljavaju. Povremeno ih treba prelistavati kako bi se vlaga i plijesan sveli na najmanju moguću mjeru, a konzervatorske zahvate treba povjeriti stručnjacima.⁶⁴

⁶¹ Kodrić Zaimović, L. *Baštinske studije: od moderne do postdigitalne kulture*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2021. Str. 135.

⁶² Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. *Obrazovanje studenata informatologije...* Str. 62.

⁶³ Kajmaković, Z. *Šta je spomenik kulture*. Sarajevo: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih vrijednosti, 1961. Str. 29.

⁶⁴ Ibidem, Str. 30.

Lokalna zajednica - čuvar baštine

Na stećcima i nišanima često piše: „Nemojte me uznemiravati, jer ja sam jučer bio što ste vi sada, a vi ćete sutra biti što sam ja sada“. Uzdignuta čovjekova desnica na stećcima kao da nas opominje da zastanemo i razmislimo, jer od našeg odnosa prema baštini „koju su namrijeli naši preci“, zavisi kako će se prema nama odnositi generacije, koje dolaze poslije nas. Na listovima starih rukopisa i knjiga često se kazuje: „Neka je proklet koji ovu knjigu uništi“. Nadgrobni spomenici i građevine, najčešće su građeni od kamenog materijala i predstavljaju svojevrsni izraz da se onaj koji je to gradio ne zaboravi. Kao što vidimo, naši preci su znali da je njihovo djelo namijenjeno dalekoj budućnosti. Sve to proističe iz ljudske želje da se odoli vremenu i zaboravu.⁶⁵ Ove poruke na spomenicima baštine izražavaju želju da se oni sačuvaju.⁶⁶ Izgrađena svijest o očuvanju baštine može da djeluje odgojno, da doprinese jačanju patriotizma, razvijanju odanosti prema svojoj zemlji i lokalnoj zajednici.

Lokalna zajednica mora biti čuvar baštine u cilju očuvanja tradicijskih znanja i umijeća, kao i revitalizacije objekata nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara. Međuodnos lokalnih zajednica i baštinskih ustanova, temelj je na kojem se trebaju graditi politike u svrhu očuvanja i zaštite kulturno-historijskog naslijeđa. Neophodno je uvesti nagrade za doprinos lokalnoj zajednici, koje bi se dodjeljivale pojedincima i nevladinim organizacijama, za doprinos na polju zaštite kulturne baštine.⁶⁷

Kultuna baština ima društvene i ekonomske vrijednosti. Baštinske ustanove predstavljaju svojevrsne javne servise i one su osnovane s ciljem da se razvijaju i održavaju, zbog javnog interesa. Karakteristika svakoga javnoga servisa je njegova interaktivnost, povezanost sa drugim javnim servisima u zajednici, što znači, da su u samom bivstvu prirodni saveznici. Pomoću informacijske tehnologije i posebno Interneta ostvarene su nove mogućnosti da se bogatstvo kulturne baštine predstavi i promovira široj javnosti.⁶⁸

O važnosti očuvanja lokalne baštine govori i činjenica, da je zajednička tema u okviru Dana evropske baštine 2016. godine bila *Baština i zajednice*. Odabir ove teme nije slučajan jer su vrijednosti kulturne baštine za razvoj i kvalitetu života, odnosno društva u cjelosti, kao i uloga zajednice u očuvanju kulturne baštine posvjedočeni donošenjem *Okvirne konvencije*

⁶⁵ Kajmaković, Z. *Šta je spomenik kulture...* Str. 1.

⁶⁶ Ibidem, Str. 32.

⁶⁷ Karun, B. (2007). *Kulturna baština-zajednički imenitelj biblioteka, arhiva i muzeja*. Bosniaca, God. 12, br. 12, Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2007. Str. 63-67. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/163> (11.05.2021.)

⁶⁸ Ibidem, Str. 63-67.

Vijeća Evrope o vrijednosti kulturne baštine za društvo 2005. godine u Farou (Faro Konvencija). Faro konvencija propagira principe multikulturalnosti, dijaloga i saradnje s ciljem postizanja kulture mira, obrazovanja i širenja informacija o kulturnoj baštini. Ona je od velike važnosti za uključenje zajednice, kao jednog od ključnih aktera u procesu zaštite i očuvanja kulturne baštine.⁶⁹

Sinergija između lokalne zajednice, kulturne baštine i stručnjaka koji provode proces obnove i revitalizacije preduvjet je za osiguranje dugoročnosti projekta, te postizanje održivog razvoja i korištenja kulturne baštine. Većina zemalja članica Vijeća Evrope je razradi ove teme pristupila primjenom metode *odozdo prema gore* (engl. *bottom-up approach*), što je u praksi značilo podsticanje pojedinaca, udruženja građana s djelovanjem na području kulture i svih ostalih relevantnih institucija i ustanova prema nacionalnoj razini, kao centralnom mjestu koordinacije.⁷⁰

U Agendi 2030 UN (Agenda Ujedinjenih nacija za održivi razvoj) biblioteke su predstavljene kao nosioci razvoja zajednica. Uloga biblioteka vidi se kroz omogućavanje pristupa izvorima informacija za poboljšanje života i standarda u smanjenju siromaštva, obezbjeđivanju zdravog života, razvijanju rodne ravnopravnosti, obezbjeđivanju inkluzivnosti i kvalitetnog obrazovanja, osnaživanju žena, podsticanju održivog ekonomskog rasta, smanjivanju nejednakosti, obezbjeđivanju pristupa pravosuđu, razvoju globalnog partnerstva te u drugim oblastima i aktivnostima razvoja zajednice.⁷¹

Slijedeći smjernice spomenute Agende strategijskim planom održivog razvoja IFLA je razvila Međunarodni program zagovaranja (International Advocacy Programme-IAP2). Trenutno se pod ovim programom implementira 10 različitih međunarodnih projekata, a 72 zemlje su članice Programa. Programom zagovaranja IFLA nastoji uključiti biblioteke u rješavanje potreba zajednica, lokalnih, akademskih, školskih i drugih zajednica.⁷²

Zagovaranje i lobiranje za biblioteke je tema koja bibliotečku struku u regionu intenzivno zaokuplja posljednjih pet godina. Želeći istaknuti značaj i važnost ove teme, bibliotečka društva i udruženja u regionu ozbiljnije i aktivnije pristupaju ovom pitanju. Da

⁶⁹ Vidjeti više: Deranja-Crnokić, A. *Baština i zajednice*. Kvartal: kronika za povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Vol. XIII, No. 3-4, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016. Str. 72-74.

⁷⁰ Ibidem, Str. 73.

⁷¹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2005). Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (12.05.2021.)

⁷² Puljek-Bubrić, N. *O čemu govorim kada govorim o bibliotekama: zagovaranje, promovisanje, lobiranje*, Beograd, 13-15. decembar 2017. *Bosniaca* 22., 2017., Str. 111. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/317085> (12.05.2021.)

bismo kontinuirali svoje postojanje, a i postojanje biblioteka, neophodno je da u prvom redu ojačamo unutrašnje kapacitete, da kontinuirano radimo na educiranju bibliotekara o načinima zagovaranja, ali i drugim temama, kako bismo na taj način stvorili snažniju stručnu zajednicu koja će biti u mogućnosti da se suoči s predstojećim i postojećim izazovima prema našoj struci. Nakon jačanja organizacijskih i strukovnih kapaciteta bibliotekari će biti snažniji u lobiranju, promoviranju svojih aktivnosti, ali i aktivniji i ravnopravni s drugim vladinim i nevladinim tijelima u razvoju i unapređenju svoje zajednice.⁷³ Nažalost, ostale baštinske struke nemaju toliko stepen organizacije i jačinu poput bibliotečke i jedina im je perspektiva u zajedničkom organiziranju, kako na lokalnom tako i na višim nivoima.

Turističke destinacije stvaraju kulturni identitet, diferenciraju ponudu i stiču konkurentske prednosti na osnovu određenog stepena autentičnosti i prepoznatljivosti. Između ostalog i kulturna baština kao dio ukupne kulture destinacije je ono što jednu destinaciju čini drugačijom od ostalih. Oblikovanjem kulturne baštine, kulturne znamenitosti i kulturne ustanove postaju atrakcije za posjetitelje te jedan od motiva posjeta turističkoj destinaciji.⁷⁴ Spomenici baštine osim što služe u turističke svrhe, oni su poveznica između prošlosti i budućnosti, između naših predaka i nas. Svaka lokalna zajednica mora njegovati i sačuvati svoj kulturni identitet i spomenike baštine, za generacije koje dolaze.

Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija doveo je baštinske ustanove koje se bave pohranom i prezentacijom kulturne baštine-dakle, biblioteke, arhive i muzeje-u poziciju da ponovo moraju preispitati svoje funkcije u lokalnoj zajednici, te osmisliti nove usluge koje su u skladu s aktuelnim vremenom. Primjena novih tehnologija, posebno digitalizacije kulturne baštine, omogućava intenzivnije otvaranje i povezivanje sa drugim kulturnim i obrazovnim ustanovama i organizacijama, te sa privatnim poduzetništvom i turističkom privredom radi sveukupnog promicanja kulturne i prirodne baštine i njenog uključivanja u svjetske turističke tokove.⁷⁵ Samo na ovaj način lokalne baštinske institucije mogu postati most između digitalnog doba i građanina, u cilju promocije lokalne kulturne baštine. Osim toga na ovaj način se vrši popularizacija izučavanja lokalne prošlosti i porijekla među građanima.

⁷³ Puljek-Bubrić, N. *O čemu govorim kada govorim o bibliotekama...* Str. 111.

⁷⁴ Velić, T. *Uloga muzejskih i galerijskih institucija ponudi urbane destinacije-primjer grada Splita (Diplomski rad)*. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, 2017. Str. 1.

⁷⁵ Vidjeti više: Sotirov-Đukić, V. *Rekonstrukcija sjećanja „Sarajevo 1992-1995.“*. Bosniaca, Broj 13. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2008. Str. 83-87. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/266> (04.12.2020.)

Nikada prije društvo nije polagalo ovoliku pažnju kulturnoj baštini, a i pojam kulturne baštine upotrebljava se mnogo šire nego ikada prije. Politička dimenzija baštine postoji u činjenici da su dostupnost, poznavanje, razumijevanje i čuvanje baštine samopotvrđeni elemenat na lokalnom nivou. Svaka društvena grupa ima pravo na sopstvenu historijsku, društvenu i kulturnu okolinu. Baština postaje društveni elemenat za povezivanje na nivou lokalne zajednice i regije, uz razumijevanje njene jedinstvenosti ona garantuje osjećaj vlastitog identiteta, uz njenu raznovrsnost podiže toleranciju i poštivanje drugoga. Baština je važan promotor razvoja i kulturnog turizma. Migracije su jedan od većih fenomena modernog društva. Otpor globalizaciji se između ostalog pokazuje i u želji ljudi da se vrate korijenima. Preko virtualnih zajednica mogu se prevladati kulturna i geografska ograničenja i sa njihovom pomoći rekonstruirati to što nama nedostaje u modernom svijetu. Uloga kulturnih institucija jeste da pripreme virtuelni prostor u kojem će posjetioći naći priče koje ih zanimaju i gdje će imati mogućnost da sudjeluju u njihovom kreiranju. Čuvanje kulturne baštine smo u prošlosti povezivali uglavnom sa njenim edukativnim, ekološkim, kulturnim, estetskim i društvenim učinkom. Ali treba se naviknuti na to da kulturu gledamo i raspoznamo i kao neposrednog stvaraoca ekonomske koristi i ne samo kao sažetak djelatnosti koja proizvodi prestižne vrijednosti izvan ekonomije.⁷⁶

Osnovni cilj svih lokalnih zajednica kao čuvara naslijeđa, kao i institucija koje djeluju u tim zajednicama, jeste da ukazuju na važnost naslijeđa kao identiteta kulture naroda koji žive na tom prostoru. Lokalna zajednica ima obavezu da uradi detaljnu dokumentaciju o svim baštinskim spomenicima, kako bi se tačno znalo šta treba štititi.⁷⁷ Svi trebaju sudjelovati u zaštiti naslijeđa, kako zaposleni u institucijama, tako i lokalna zajednica i građani. To će funkcionirati samo ako načela sistema zaštite budu precizno uključena u sve oblasti koje se dodiruju i isprepliću sa naslijeđem, kao što su: urbanizam i prostorno uređenje, poljoprivreda i šumarstvo, vodoprivreda, geodetska djelatnost, eksploatacija ruda i nemetala, građevinskih materijala itd. Dakle, zaštita naslijeđa je više od kulture, to je obaveza prema našim precima i potomcima.⁷⁸

⁷⁶ Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 63-67.; Šošić M. T. *Pojam kulturne baštine-međunarodno pravni pogled*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51., 2014. Str. 833-860.

⁷⁷ Hamidović, M. *Pitanje određenja-definicija šta je kultura i gdje spada kulturno naslijeđe*. Zbornik izlaganja sa Okruglih stolova o naslijeđu: *Naslijeđe i identitet*. Sarajevo: Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, 1997. Str. 33-34.

⁷⁸ Franković, M. *Etička dimenzija zaštite naslijeđa*. Zbornik izlaganja sa Okruglih stolova o naslijeđu: *Naslijeđe i identitet*. Sarajevo: Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, 1997. Str. 33.

Dani evropskog naslijeđa u Tešnju 2011. godine

Koliku pažnju tešanjaska lokalna zajednica polaže u očuvanje i obnovu naslijeđa govori i činjenica da se tokom 2011. godine u ovom gradu održala manifestacija *Dani evropskog naslijeđa*. Dani evropskog kulturnog naslijeđa manifestacija je koja se jednom godišnje organizira od 1991. godine u evropskim zemljama. Kao mjesto održavanja u 2011. godini odabran je Tešanj. Datumi održavanja su bili 14. i 15. septembar.

Manifestacije se sastojala od organizacije Okruglog stola u kojem su učestvovali stručnjaci iz oblasti zaštite kulturnog naslijeđa, priređivanja izložbe *Mladi i naslijeđe*, obilaska kulturnog naslijeđa u Tešnju i službene posjete zvaničnih institucija i Zastupnika u Palamentu FBiH. U ime općine Tešanj zadovoljstvo odabirom Tešnja i dobrodošlicu gostima i manifestaciji izrazio je pomoćnik općinskog načelnika Suad Huskić.⁷⁹ Neophodno je istaknuti veliki doprinos gospodina Huskića na promociji i podršci očuvanju lokalnog naslijeđa koju je pružio kao Pomoćnik, te kao načelnik općine Tešanj.

Tokom ove manifestacije Tešanj je posjetio i federalni ministar kulture i sporta Salmir Kaplan, koji je u društvu Općinskog načelnika Fuada Šišića, poslanika Parlamentarne skupštine FBiH i predstavnika Federalnog zavoda za zaštitu spomenika posjetio Čarši džamiju u Tešnju. Razlog posjete Čaršijskoj džamiji je projekat restauracije ove džamije koji vodi Medžlis IZ-e Tešanj pod stručnim nadzorom Federalnog Zavoda za zaštitu kulturno-historijskih spomenika, i uz sufinansiranje Vlade Federacije BiH odnosno Ministarstva kulture i sporta.

Tešanj je odabran zbog tri značajna projekta koja je ovo Ministarstvo pod stručnim nadzorom Federalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskih spomenika vodilo na području ove općine i to: Restauracija starog grada u Tešnju („Gradine“), restauracija Gazi Ferhadbegove („Čarši“) džamije i restauracija Eminagića konaka (sada dependans Muzeja Tešanj). U okviru manifestacije održan je i okrugli sto na temu *Principi i primjeri obnove kulturno-historijskog naslijeđa u uslovima stvorenim prirodnim i ratnim katastrofama*.⁸⁰

Istog dana oni su na Starom gradu otvorene su i tri izložbe i to u Dizdarevoj kuli: izložba fotografija *Restauracije Čarši džamije*, autora Dženane Šaran i Azera Aličića-stručnih nosilaca projekta restauracije džamije i izložba fotografija *Restauracija Starog grada*

⁷⁹ Dani Evropskog naslijeđa u Tešnju-TESANJ.NET. Datupno na: <https://tesanj.net/2011/08/01/dani-evropskog-naslijeda-u-tesnju/> (19.09.2021.)

⁸⁰ Ibidem

u Tešnju u periodu 1960.-2010. godine, autora Ferhada Mulabegovića i treća izložba u Kapetanovoj kuli *Povelje i pisma srednjovjekovnih bosanskih vladara i vlastele*, autora Emira O. Filipovića, koju je upriličio Muzej Tešanj.⁸¹

U bogatom programu drugog dana centralni dio je, takođe, održan na Starom gradu u Tešnju. Ovom prilikom ministar Salmir Kaplan uručio je Povelje Federalnog ministarstva kulture i sporta za doprinos u očuvanju i obnovi kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine. Povelje su uručene: Amri Hadžimuhamedović i Željku Pekoviću, zatim pomoćniku općinskog načelnika Općine Tešanj Suadu Huskiću, Općini Tešanj, Župi sv. Mihovila Arkandela iz Vareša, Turističkoj zajednici Zeničko-dobojskog kantona, kao i Konzervatorsko-restauratorsko-preparatorskoj službi Zemaljskog muzeja BiH.⁸²

U ime Općine Tešanj, Povelju je primio Općinski načelnik Fuad Šišić, koji je u svom obraćanju naglasio važnost kulturno-historijskog naslijeđa za općinu Tešanj, ali i za ljude koji ovdje žive. Ovom prilikom, Općinski načelnik uručio je prigodan poklon u znak dobre saradnje Federalnom ministru kulture i sporta Salmiru Kaplanu i direktorici Zavoda za zaštitu spomenika Lidiji Mičić.⁸³

Poseban program ove manifestacije je *Mladi i naslijeđe*, koji je održan u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, u kojem su, prema riječima Azre Hajro Lojo, okupilo 60 mladih iz 17 bosanskohercegovačkih gradova koji su se edukovali o kulturnoj baštini BiH. Odabranih 60 učenika osnovnih i srednjih škola su najuspješniji kandidati konkursa *Mladi i naslijeđe*, na koji su slali svoje likovne, literarne, video, dokumentarističke, foto-dokumentarističke o temi *Graditeljsko naslijeđe Bosne i Hercegovine*.⁸⁴

⁸¹ Ministar kulture i sporta posjetio Čarši-džamiju u Tešnju. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/wp-content/uploads/images/dokumenti/dani%20naslijedja%20tesanj%202011.pdf> (19.09.2021.)

⁸² Ibidem

⁸³ Ibidem

⁸⁴ Ibidem

Programski savjet za obilježavanje općinskih praznika

Ovaj savjet je uspostavljen 2002. godine. Programski savjet se sastoji od pet članova, od kojih dva dolaze ispred Općine, dok ostala tri člana čine direktori ustanova kulture. Pomoćnik/ca općinskog načelnika je ujedno i predsjednica ovog savjeta. Cilj ovog savjeta jeste usaglašavanje aktivnosti između baštinskih ustanova, Općine, i drugih lica i ustanova, te razmatranje ostalih prijedloga koji su pristigli od drugih udruženja i pojedinaca.

Poslovi ovog savjeta su:

- ocjena kvaliteta sadržaja kandidiranih za općinske manifestacije;
- razmatranje uzajamnog odnosa kandidiranih sadržaja s obzirom na cjelinu programa, težeći ka njenoj raznovrsnosti i primjerenosti svakoj od manifestacija;
- razmatranje mogućnosti realizacije kandidiranih sadržaja s obzirom na potrebna finansijska sredstva i druge resurse;
- usaglašavanje programa obilježavanja sa zainteresovanim stranama (udruženja, škole, ustanove i dr.);
- uobličavanje prijedloga konačnog programa i dostavljanje Općinskom načelniku na verifikaciju (najkasnije 20 dana prije datuma otvorenja manifestacije);
- planiranje i pripremanje programskih sadržaja za obilježavanje državnih i općinskih praznika (uz obavezu dostavljanja prijedloga Općinskom načelniku najkasnije 15 dana prije datuma obilježavanja).⁸⁵

Programski savjet svake godine javno objavljuje poziv za dostavu prijedloga, u povodu obilježavanja općinskih manifestacije i značajnih datuma. Ovaj poziv je otvoren za ustanove kulture, obrazovne ustanove, vjerske zajednice i udruženja građana s područja općine Tešanj. Organizatori i izvođači iznose i dostavljaju opis sadržaja koji planiraju, vrijeme datum i mjesto te finansijske troškove. Programski savjet nakon toga vrši ocjenu kvaliteta sadržaja koji planiraju, težeći pritom raznovrsnosti i primjerenosti sadržaja. Nakon toga sadržaj se dostavlja Općinskom načelniku na verifikaciju.⁸⁶

⁸⁵ Rješenje o imenovanju Programskog savjeta za obilježavanje općinskih praznika u 2020. godini. Arhiva JU Muzej Tešanj.

⁸⁶ Dostava prijedloga sadržaja u povodu manifestacije Ljeto u Tešnju. Dostupno na: <https://tesanj.net/2019/05/20/dostava-prijedloga-sadrzaja-u-povodu-manifestacije-ljeto-u-tesnju-2019/> (07.09.2021.)

Kolaboracija baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici

U interdisciplinarnom dodiru rađaju se novi kvaliteti i vrijednosti.⁸⁷ Kulturnu baštinu smo u prošlosti vezivali uglavnom za njen edukativni, ekološki, kulturni, estetski i društveni učinak. Ali, treba se naviknuti na promjenu razumijevanja kulture, koja postaje sve više neposredni stvaralac ekonomske koristi, a ne samo sažetak djelatnosti koja proizvodi prestižne vrijednosti izvan ekonomije. Kulturna baština, važan segment kulture, osim ustaljene tradicionalne, danas sve više poprima i političke, ekonomske i druge dimenzije. Izvore kulturne baštine čuvaju biblioteke, arhivi i muzeji, pred kojima se nalazi važan zadatak da razvijaju partnerske odnose i saradnju na temelju primjene jedinstvene standardizacije i digitalizacije, u cilju širokog pristupa vrijednoj građi.⁸⁸

I dok su za neke potrebe, recimo, za potrebe promocije lokalne građe veliki baštinski konzorciji sastavljeni od različitih ustanova baštine, iznimno kreativna te uspješna rješenja, za informacijske potrebe druge vrste pogodniji bi bili modeli „usitnjenih“ konzorcija, odnosno konzorcija ujedinjenih po principima jasno ograničenih, zajedničkih interesa. Ovakav trend posljedica je potencijalno otežavajućih okolnosti za informacijske usluge ujedinjene po geografskom, odnosno područnom principu, posljedično kojem kao dio istog informacijskog konzorcija, te samim time, s prirodnom usmjerenošću jednih na druge, djeluju ipak različite vrste ustanova, pri čemu je malo vjerovatno da će se u ovakvoj konzorcijskoj mreži svaka vrsta baštinske ustanove efikasno moći osloniti na neku drugu, ali i obratno. Uključivanje u konzorcije neovisno o područnoj pripadnosti, s ciljem što uspješnijeg usluživanja korisnika, kao posljedicu ima širenje konzorcija u pravcu njihove internacionalizacije, te kolaborativnim baštinskim informacijskim modelima sa sve zanimljivijim mogućnostima.⁸⁹

Evropske smjernice za saradnju lokalnih kulturnih institucija, tema je prve međunarodne konferencije BAM, održane 2007. godine, s ciljem da baštinske institucije-biblioteke, arhivi i muzeji počnu razvijati svijest o važnosti uvezivanja svojih djelatnosti, za početak na lokalnoj razini, a zbog ostvarivanja zajedničkih interesa, kao što su automatizacija procesa, zaštita građe i otvaranje zbirke za širu javnost. Osim novih i vrijednih stručnih saznanja koja su u svojim izlaganjima ponudili najkompetentniji i priznati stručnjaci svjetskog

⁸⁷ Delibašić E., Hadžikadunić E. *Muzej u informatičkom okruženju*. Zenica : Muzej grada Zenice, 2006. Str. 9.

⁸⁸ Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 63-67.

⁸⁹ Kodrić, L. *Modeli saradnje arhiva, biblioteka i muzeja pri realizaciji digitalnih informacijskih usluga*. Zbornik radova međunarodne konferencije: *Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, 2011. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2011. Str. 462. Dostupno na: http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2011/42_kodric_2011.pdf (12.05.2021.)

glasa, članovima BAM-a, kao i ostalim učesnicima konferencije, pružila se prilika za uspostavljanje poznanstva i odnosa koji su prerastali u profesionalnu saradnju. Najučinkovitiji rezultat postignut je kroz svestrano razmatranje implementacije CALIMERA smjernica, a što je presudno uticalo na dalju strategiju djelovanja Asocijacije BAM, čije središte, nadalje, postala je nužnost saradnje na svim razinama.⁹⁰

Među preporukama i zaključcima ove konferencije navedeno je sljedeće:

1. Izraditi i implementirati program saradnje između biblioteka, arhiva i muzeja na svim nivoima, kroz izradu zjedničkih projekata o zaštiti i prezentiranju kulturno-historijske i naučne baštine BiH o kojoj brinu biblioteke, arhivi i muzeji.
2. Pratiti i zalagati se za primjenu međunarodnih standarda u sva tri domena.
3. Zalagati se za formiranje operativnog tima za digitalizaciju, koji će koordinirati primjenu novih tehnologija i standarda, nabavku opreme i sl.

Asocijacija informacijskih stručnjaka BAM osnovana je 2006. godine. Osnovana je s ciljem približavanja biblioteka, arhiva i muzeja, izgradnje jedinstvenog informacijskog sistema, poboljšanja usluga u baštinskim ustanovama, razmjene iskustava između baštinskih ustanova, digitalizacije, promoviranja i čuvanja kulturnog naslijeđa naše države uz primjenu novih tehnologija.⁹¹

Baštinske ustanove ne smiju gledati jedna na drugu kao konkurenciju, već kao partnere u očuvanju i promociji lokalne baštine. Jako je bitno nastupiti jedinstveno, organizirati zajedničke sadržaje, jačati sinergiju među baštinskim ustanovama. Treba voditi računa o sadržajima koji se organiziraju u ovim ustanovama kako bi se izbjegle nesuglasice i dupliciranje. Jedan od pozitivnih primjera kako se ti sadržaji prezentiraju urađeni su u Sloveniji putem portala KAMRA. To je regionalni portal, koji udružuje informacije sa područja zavičaja i kulturne baštine kao što ih sada na tradicionalan način prikupljaju i posreduju javne biblioteke i druge lokalne kulturne i obrazovne institucije. Sa koordiniranim sudjelovanjem partnerskih institucija na području regija, one su dostupne sa jednoga mjesta, a kreirane u onim institucijama koje su za specifična područja najviše kompetentne.⁹²

⁹⁰ Rešidbegović, A. *Komunikacija i partnerstvo: uvjeti za učešće u međunarodnim projektima i postizanje ugleda. primjer Asocijacije BAM*. 3. međunarodna konferencija Bam 2009: Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja, Partnerstvo u digitalnom dobu, Sarajevo, 16-17. oktobar 2009. Zbornik radova, 2011. Str. 10.

⁹¹ Asocijacija informacijskih stručnjaka-bibliotekara, arhivista i muzeologa-BAM: Historijat. Dostupno na: <http://www.bam.ba/index.php/bs/o-nama/historijat> (11.12.2021.)

⁹² Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 63-67.

Kolaboracija baštinskih ustanova s lokalnom zajednicom i privredom

Kada se promišlja o kulturnoj politici, kulturu treba posmatrati u funkciji ekonomskog i društvenog razvoja. To znači da je kultura, po svojoj povezanosti sa načinom života, prostorom i sa uskom vezom između obrazovanja i društva, nedjeljiva od uslova potrebnih za ekonomski napredak. S druge strane, u savremenom svijetu ključne su kompetencije građanina u društvu koje se zasniva na znanju.⁹³ Ukoliko želimo da kulturni i obrazovni nivo stanovništva podignemo na viši stepen i stvorimo obrazovanog i kompetentnog građanina, kultura više ne smije biti na margini politike. Računica je jednostavna bez kompetentnog građanina nema ni demokratije ni društvenog razvoja. Ovakav preokret u našem promišljanju društva više je nego neophodan iz jednostavnog razloga što u Evropu, koja je sebe progalsila društvom znanja, a ne kapitala, nećemo ući ako naši građani ne budu mogli da se pronadu u novom informacionom društvu, a s druge strane, potisnuti globalizacijom teško ćemo moći da zadržimo sopstveni identitet ukoliko sopstvenu kulturu ne učinimo dostupnom prije svega nama samima, a onda i širem okruženju.⁹⁴

Baština može da ima ekonomsko-privredni značaj ako joj se nađe odgovarajuća namjena. Obzirom da općina Tešanj predstavlja jedno od najznačajnijih privrednih središta, postavlja se pitanje: Na koji način baštinske ustanove mogu kolaborirati s lokalnom privredom? Obzirom da općina Tešanj, a posebno uže gradsko jezgro obiluje starim objektima, sama adaptacija istih ima višestruku korist. Prije svega na takav način se čuvaju objekti od daljeg propadanja i samim tim se čuva lokalna kulturna baština. Daleko je jeftinije izvršiti adaptaciju ovakvog objekta, nego srušiti i izgraditi novi, a prilikom adaptacije angažuju se građevinski radnici, koji ostvaruju direktan profit od istih. Oživljavanje gradskih jezgara – iz privrednog ugla to znači vraćanje stanovnika, pripadnika srednjeg staleža, koji imaju veliku ekonomsku moć, u središta gradova. Ova zgrade su pogodne kao inkubatori male privrede, jer je zakupnina daleko jeftinija nego u novim zgradama, koje su locirane u industrijskim zonama. Nije slučajno da u Evropi i Americi, kreativna, mlada preduzeća nisu locirana u ovakvim zgradama. Također, uz određena ulaganja ovi objekti se mogu adaptirati u galerije, mini hotele i odmarališta.⁹⁵

Iskustvo nam govori da su pojedine sredine koje su očuvale stare zanate i građevine, postale jedne od najprivlačnijih turističkih destinacija, te je turizam postao jedan od

⁹³ Ninkov, J. *Biblioteke XXI veka*. Beograd, 2010. Str. 26.

⁹⁴ Ibidem, str. 26-27.

⁹⁵ Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 64.

najznačajnijih vidova privrede.⁹⁶ Zato je potrebno ubrzano raditi na prikupljanju dokumentacije o ovakvim objektima, a najkarakterističnije objekte koji imaju ambijentalnu, urbanističku, historijsku i etnografsku vrijednost, potrebno je zaštititi u sklopu muzeja pod vedrim nebom.

Muzeji, biblioteke i arhivi blisko sarađuju sa zajednicom u kojoj djeluju. Muzeji su odgovorni za materijalnu i nematerijalnu baštinu, te prirodno naslijeđe.⁹⁷ Arhivi se moraju brinuti za čuvanje dokumentarne građe, a biblioteke za knjižnu građu i neknjižnu građu. Baštinske ustanove ostvaruje svoju saradnju s lokalnom zajednicom na više načina, kroz promocije, tribine, radionice, prijeme za učenike. Obzirom da je tešanjaska lokalna zajednica poznata po razvijenoj privredi, tešanjaska biblioteka nabavlja stručnu literaturu za određene grane privrede, kako bi zadovoljila potrebe svojih korisnika. Osim toga nemali je broj predavanja, edukacija, na temu privrede koje su održane od strane udruženje i preduzeća u multimedijalnoj sali ove biblioteke.⁹⁸

U današnjem vremenu veoma često dolazi do promjene mjesta boravka (selo-grad), susretanje s novom društvenom i prirodnom okolinom, što dovodi do bitnih promjena u svijesti ljudi. Usljed toga dolazi do gubitka tradicionalne prostorne i društvene okoline, koji se svodi na tipsku kuću i smještaj. Lokalne zajednice se kroz muzejsku djelatnost bave očuvanjem kolektivnog identiteta, kolektivne memorije, prostornog identiteta, što dovodi do stvaranja novog zajedništva među ljudima i pripadnosti toj i takvoj sredini.⁹⁹

Muzeji, posebno lokalni, kao jedni od nosilaca kulturnog identiteta građana na lokalnom nivou, moraju odigrati značajnu ulogu u procesu stvaranja novog identiteta. Šta muzeji mogu učiniti? Maroević u tom smislu navodi sljedeće: „Muzeji su mjesta gdje ljudi mogu naći i upoznati svoje duboke korijene historije i tradicije, prirode i umjetnosti, kraja u kojem žive. U muzejima materijalni svijet prošlosti utiče na život ljudi, čineći ih svjesnim duge prisutnosti na tom tlu. Starosjedioci će tamo naći svoje korijene, a novopridošli građani će se tamo upoznati s sredinom u koju su došli. Tako se u novoj sredini javlja neki novi amalgam, koji će rezultirati osjećajem pripadnosti ili pak novog identitet.“¹⁰⁰ U tom procesu

⁹⁶ Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 64-65.

⁹⁷ Etički kodeks za muzeje. Sarajevo: Udruženje ICOM-Nacionalni komitet Bosne i Hercegovine. 2007. str. 1.

⁹⁸ Intervju s direktoricom JU Opća biblioteka Tešanj, dr. Alminom Alagić. 12.05.2021.

⁹⁹ Šola, T.S. *Javno pamćenje: Čuvanje različitosti i mogući projekti*. Knjiga 24. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014. Str. 117-119.

¹⁰⁰ Maroević, I. *Muzeji i razvitak lokalnih zajednica u Hrvatskoj nakon domovinskog rata*. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, Vol. 6 No. 1-2, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, 1997. Str. 161-167. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/208741> (04.12.2021.)

veliku ulogu imaju biblioteke, arhivi i druge kulturne institucije, poput Centra za kulturu i obrazovanje.

Ono što je posebno posebno istaknuti, jeste činjenica da tešanjске firme nerijetko pomažu rad baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici. Ova podrška se ogleda u pomoći prilikom štampanja publikacija, koje su od značaja za lokalnu zajednicu, kroz donacije i kupovinu neophodnog inventara, koji ima za cilj poboljšanje usluga baštinskih ustanova. Primjera radi, veliki broj uposlenika ovih firmi kupuje godišnje karte za posjetu Eminagića konaku i Starom gradu. U baštinskim ustanovama se organizuju različite aktivnosti u saradnji s lokalnim preduzećima. Također, organiziraju se i ture za posjetioce i partnere ovih firmi.

Tešanjска publika pokazuje veliko interesovanje za izložbe i manifestacije, koje su vezane za domaće teme, umjetnike, književnike, istraživače ili amatere. Čak i turisti koji dolaze u Tešanj, žele vidjeti nešto što je lokalnog karaktera i originalno. S tim u vezi sve baštinske ustanove trebaju raditi još više na tom polju, svaka u svom domenu. U tešanjском muzeju se nalaze knjige, slike domaćih autora, te predmeti lokalne tešanjске radinosti. Svi ti podaci dovede nas do veoma važnog zaključka: ako turizmu u područjima sa kulturnom baštinom pristupimo na pravi način, najveći dobitnici nisu posjetioци i turisti nego lokalni stanovnici, koji pored ostalog i počinju ponovo cijeniti svoj kraj i svoju historiju.¹⁰¹

Posebno je potrebno istaknuti da baštinske ustanove fokusiraju teme i ličnosti koje su imale veliki uticaj na razvoj tešanjске sredine i privrede. Među istaknutim ličnostima koje su do sada obrađivane su brojne ličnosti. Trenutno je u pripremi izložba o Izudinu Alićehajiću, čovjeku-vizionaru, koji je udario temelje za današnju tešanjску privredu. Zemaljski muzej BiH je 1986/1987. godine objavio *Etnologiju tešanjskog kraja*. Od djela koja daju uvid o značajnim ličnostima tešanjskog kraja, valja izdvojiti rukopis Mustafe Ćemana *Hronologija Tešnja i okolice* i knjigu Alije Galijaševića pod nazivom *77 Tešnjaka*.¹⁰² Nedavno je iz štampe izašao i *Tešanjски leksikon*, autora mr. Sakiba Kurtića, koji daje jako dobar pregled značajnih tešanjskih ličnosti, ustanova, preduzeća i dr.¹⁰³ Nekada je u Tešnju izlazio i *Tešnjak: Kulturno-privredni informator*, putem kojeg je prezentirana tešanjска baština i privreda.

¹⁰¹ Karun, B. *Kulturna baština-zajednički imenitelj...* Str. 63-64.

¹⁰² Galijašević, A. *77 Tešnjaka*. Tešanj: Centar za kulturu, 2012.

¹⁰³ Kurtić, S. *Tešanjски leksikon*. Tešanj: Planjax komerc, 2021.

Izazovi baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici

Ove ustanove već dugo vremena prati stigma da su to skladišta predmeta (knjiga, artefakata, dokumenata), što ih je dovelo u jako nezavidan položaj. Sa komunikacijskom revolucijom, uvođenjem računara, elektronskog komuniciranja i informacione tehnologije, percepcija o ovim ustanovama se suštinski izmijenila.¹⁰⁴ Postavlja se pitanje kako će se ove ustanove snaći u informatičkoj eri i informatičkom okruženju¹⁰⁵ i kako će pronaći svoje mjesto za djelovanje u budućoj lokalnoj zajednici koja se mijenja.

Baštinske ustanove nisu autonomne niti nezavisne od društveno-političkog okruženja. One ovise o kulturnim i kadrovskim politikama, načinu finansiranja, otkupu i prezentaciji građe, pa i otpisu građe.¹⁰⁶ Izložbeno-izdavačka djelatnost baštinskih ustanova itekako otkriva ovisnost prezentacije građe o društveno-političkom okruženju, koje ovim ustanovama nameće svojevrsnu ideološku funkciju. Iako u našoj državi postoji krovna Asocijacija informacijskih stručnjaka-bibliotekara, arhivista i muzeologa (BAM),¹⁰⁷ saradnje na nižim nivoima između baštinskih ustanova u dvije općine, dva entiteta, gotovo da i nema, ili je ona svedena na puku simboliku. Drugi problem ideološke prirode, jeste problem u saradnji između lokalnih baštinskih ustanova u kojima vladaju suprotne ili suprotstavljene političke opcije. Samo po sebi postavlja se pitanje: Mogu li baštinske ustanove ostati neutralne pod ovakvim ideološkim pritiscima? Osim navedenih problema ideoloških prepreka u saradnji, postoje problemi i u saradnji između baštinskih ustanova koje se nalaze u većim centrima i onih koje se nalaze u manjim centrima. Veoma mali broj oblika saradnje dešava se na ovoj relaciji, rijetko ćemo vidjeti neku izložbu ili neku aktivnost iz manjih zajednica, koja se organizira u saradnji s ustanovama iz većih centara (u posljednje vrijeme ipak sve više).

Kroz historiju baštinskih ustanova, pokazalo se da one nisu ostale imune na različite politike i ideologije. Izgradnja njihovih zbirki oduvijek je stvar odabira i vrednovanja, koji su često subjektivni te ovisni o društveno-političkim i privrednim okolnostima. Dokumentiranje baštinske građe također, nije posve objektivan proces iako se načelno teži objektivnosti.

¹⁰⁴ Delibašić E., Hadžikadunić E. *Muzej u informatičkom okruženju...* Str. 9-10.

¹⁰⁵ Ibidem, Str. 10

¹⁰⁶ Šola, T. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003. Str. 84-85.; Vidjeti: Lešaja, A. *Knjigocid: uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*. Zagreb: Profil knjiga, 2012. Str. 361-364. Dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/slavic-review/article/knjigocid-uništavanje-knjige-u-hrvatskoj-1990ih-by-ante-lesaja-zagreb-profil-2012-600-pp-bibliography-index-cdrom-documentary-supplement-hard-bound/2257C643094732C65E1865A33FB2697E> (04.12.2021.)

¹⁰⁷ Vidjeti više: *Statut Asocijacije informacijskih stručnjaka-bibliotekara, arhivista i muzeologa*. Dostupno na: <http://www.bam.ba/images/stories/dokumenti/statut%20integralni%202008.pdf> (18.05.2021.)

Dokumentacija kao oblik reprezentacije ima i značajku neobjektivnosti, smatra Goran Zlodi: *Svaka reprezentacija sadrži određenu količinu neobjektivnosti ili pristranosti-proizvodnja reprezentacija odražava s jedne strane razloge zbog kojih reprezentacija nastaje, a s druge strane, reprezentacija odražava i određeno stajalište onoga tko reprezentaciju proizvodi, bilo na subjektivnoj razini ili razini određene stručne zajednice.*¹⁰⁸ Christine Borgman ističe kako niti jedan sistem klasificiranja i indeksiranja građe nije neutralan, usprkos najboljim namjerama njegovih stvaratelja, a terminologija i interpretacija mijenjaju se ovisno o ideologijama i okolnostima.¹⁰⁹ Izgradnja digitalnih zbirki također nije neutralan već subjektivan proces odabira i vrednovanja izvorne građe, odabira sistema klasificiranja i indeksiranja kao i kreativnog vizualnog i interpretativnog pristupa, a “kreativnost se ne može standardizirati”,¹¹⁰ smatra Yochai Benkler.

Upravna tijela u baštinskim ustanovama trebaju usvojiti i publikovati u printanom obliku politiku formiranja zbirki i politiku prikupljanja građe lokalnog karaktera.¹¹¹ Takve zbirke su Zavičajna zbirka u biblioteci, arheološke zbirke u muzejima, te zbirke arhivskih dokumenata.¹¹²

Sve su to složeni problemi koji zahtijevaju punu pozornost i temeljita istraživanja. Svi gore navedeni problemi i izazovi baštinskih ustanova daleko su izraženiji na lokalnom nivou, prije svega zbog finansijske i kadrovske ograničenosti. Ovi problemi, moguće je, vremenom će postajati sve izraženiji, jer se vremenom javljaju novi izazovi pred ovim ustanovama, na koje one trebaju adekvatno odgovoriti. Najveći izazov koji se postavlja pred baštinske ustanove u lokalnoj zajednici je da pronađu mjesto između zahtjeva koje pred njih postavlja struka na globalnom nivou i zajednica na lokalnom nivou. Svaka ustanova mora ponuditi odgovarajuće sadržaje na oba nivoa, usljed čega dolaze do izražaja marketinške sposobnosti zaposlenih i upravnih tijela baštinskih ustanova.

¹⁰⁸ Zlodi, G. *Mogućnosti uspostavljanja interoperabilnosti među shemama metapodataka u muzejskom okruženju*: doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2007. Str. 82.

¹⁰⁹ Borgman, C. L. *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*. Cambridge, London, England: The MIT Press, 2000. Str. 107.

¹¹⁰ Benkler, Yochai. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven; London: Yale University Press, 2006. Str. 111.

¹¹¹ *Etički kodeks za muzeje*. Sarajevo: Udruženje ICOM-Nacionalni komitet Bosne i Hercegovine, 2007. Str. 3.

¹¹² *Ibidem*, Str. 4.

Uspostavljanje granica među baštinskim ustanovama

Iako je sve donedavno bila evidentna visoka diferencijacija institucija i disciplina u području brige za baštinu, od sredine prošlog stoljeća, a posebice od njegovog kraja, jasnije je nego ikad prije da područje zaštite i komunikacije sveukupne baštine nadilazi granice pojedinih baštinskih, odnosno informacijskih institucija, profesija i pripadajućih znanstvenih disciplina, te da zahtijeva njihovu usku saradnju. „Budući razvoj baštinskih ustanova u Bosni i Hercegovini će se zasigurno kretati u pravcu njihove snažnije sinergije te zajedničkih strategija opstanka i osnaživanja u svijetu punom izazova, čak i za statusno, ekonomski te uopće profesionalno snažnije zajednice.”¹¹³

O sličnostima i razlikama između arhiva i biblioteka, kao i njihovom međusobnom odnosu, prvi počinju pisati američki autori potaknuti vlastitim radnim okruženjem prije gotovo osamdeset godina. Naime američki su arhivisti, ali i bibliotekari koji su se vrlo često morali brinuti za arhivsko gradivo (najčešće rukopisnu građu), imali potrebu pojasniti razliku između arhivskog gradiva i bibliotečke građe, te upozoriti na razlike u stručnim pristupima i metodologiji tih dviju profesija, kako bi osigurali dosljednu primjenu odgovarajućih metoda i tehnika. Iz dostupne je literature vidljivo je da i arhivističko i bibliotečko profesionalno društvo u Sjedinjenim Američkim Državama relativno rano prepoznalo potrebu za poboljšanom komunikacijom i razmjenom informacija između tih dviju profesija, te za identificiranjem i istraživanjem područja od zajedničkog interesa, osnivanjem združenih komisija i organiziranjem zajedničkih programskih sastanaka.¹¹⁴

Za razliku od bibliotekara i arhivista koji su, dakle, potaknuti izazovima u vlastitom radnom okruženju, bili primorani promišljati i pojašnjavati međusobne odnose te sličnosti i razlike u korištenim pristupima, muzejska se zajednica u daleko manjoj mjeri u svakodnevnom radu susretala s bibliotečkom odnosno arhivskom građom i praksom, te je stoga potreba za problematiziranjem navedenih pitanja bila manje izražena. No iako prvi poznat rad u kojemu se poziva na usku saradnju arhiva i biblioteka s muzejima izlazi tek 1960. godine, osamdesetih se godina prošloga stoljeća sve češće javljaju autori koji u svoje rasprave pored

¹¹³ Kodrić Zaimović, L. *Sinkretizmi baštinskih ustanova u Bosni i Hercegovini: prilog naučnoj valorizaciji njihovih historijskih veza i aktuelnih odnosa*. Bosniaca 24., Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2019. Str. 71.

¹¹⁴ Faletar Tanacković S. *Ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja*. Libellarium, III, 2., 2010. Str. 201.

*arhiva i biblioteka uključuju i muzeje i pokušavaju utvrditi polazišta za bolju komunikaciju i aktivniju saradnju svih triju baštinskih ustanova.*¹¹⁵

Većina autora opravdano ističe da približavanje arhiva, biblioteka i muzeja prvenstveno uvjetuje njihova usmjerenost prema zajedničkom cilju: skrbi o baštini i osiguravanju široke dostupnosti baštinskoj građi i informacijama o njoj. Iako su arhivi u ranijim razdobljima svog razvoja bili prvenstveno usredotočeni na pohranu i zaštitu gradiva o kojemu se brinu, danas prevladava mišljenje da se situacija promijenila te da su arhivi, poput biblioteka i muzeja, primarno usmjereni prema korisnicima i pružanju usluga. Korisnicima nije važno gdje se nalazi građa već samo kako da dođu do potrebnih izvora i informacija što brže i jednostavnije.¹¹⁶

Kako bi se pak pristup toj vrijednoj građi od kulturnog, umjetničkog, znanstvenog, ekonomskog i političkog značenja osigurao na što je moguće učinkovitiji i ekonomičniji način, arhivi, biblioteke i muzeji pozivaju se na uspostavu otvorene komunikacije te razmjenu informacija i mišljenja kako u svrhu međusobnog upoznavanja (stručne terminologije, građe i obavijesnih pomagala) tako i u svrhu usaglašenog rješavanja zajedničkih problema. Uspostavljanje saradnje na teorijskoj i praktičnoj ravni može pridonijeti osmišljavanju modela koegzistencije uz uvažavanje specifičnosti svake djelatnosti koji će osigurati da se izbjegnu nepotrebna udvostručavanja napora i jednostrana rješavanja (zajedničkih) problema. Na koncu, da se zaključiti da su baštinski stručnjaci i teoretičari u prvih pedeset godina proučavanja sličnosti i razlika među djelatnostima i profesijama postavili široke temelje za međusobno razumijevanje, ali i da je dosadašnja polazišta za saradnju baštinskih ustanova potrebno učvrstiti i dopuniti, oslanjajući se prvenstveno na institucijsku spremnost ponovnog promišljanja njihovih poslanja i ciljeva, a ne (različitih) profesionalnih tradicija.¹¹⁷

U lokalnim zajednicama prostor za djelovanje baštinskih ustanova je daleko manji i prostorno i sadržajno. Baštinske ustanove moraju voditi računa koji sadržaj je primjereniji za prezentaciju u određenoj baštinskoj ustanovi, kako bi se izbjegle eventualne nesuglasice. Međutim, postoje i oni sadržaji u kojima mogu učestvovati dvije ili više baštinskih ustanova, na kojima se treba uspostavljati partnerstvo i jačati međusobna saradnja. Samim tim jača se i kvalitet ponuđenih sadržaja, a kao konačni rezultat dobit će se i zadovoljniji korisnik (građanin).

¹¹⁵ Faletar Tanacković S. *Ishodišta za proučavanje...* Str. 202.

¹¹⁶ Ibidem, Str. 202-203.

¹¹⁷ Ibidem, Str. 203.

Stručni kadar u baštinskim ustanovama

Kako bi ostale relevantne i prilagodile se brzim promjenama tržišta, baštinske ustanove moraju da uvedu nove usluge i programe. Da bi se zadovoljile kadrovske potrebe neophodne za operacionalizaciju ovih promjena, neophodno je imati radnike s odgovarajućim kompetencijama, koji mogu adekvatno odgovoriti na nove zahtjeve.¹¹⁸ Ovo vrijeme i korisničke potrebe zahtijevaju od informacijskih stručnjaka koji rade u baštinskim ustanovama, da posjeduju nova znanja i vještine, a jedna od najvažnijih zadaća je briga o vlastitom kontinuiranom i stalnom stručnom usvršavanju, pohađanjem različitih tečajeva, radionica seminara i webinarara, sudjelovanjem na domaćim i inozemnim skupovima, sudjelovanjem na tematskim sastancima matične službe, te pisanjem stručnih i naučnih radova.¹¹⁹

Slično kao i u ostalim sredinama naše države, baštinske ustanove i ustanove kulture imaju problem sa potpunom stručnog kadra. Primjera radi, tešanjski muzej ima dva kustosa, od kojih su oba historičara, u budućnosti bi trebalo uložiti napore da se uposle stručne osobe (kustosi) iz oblasti etnologije i arheologije. Zapošljavanje kvalifikovanog osoblja treba da bude u skladu s potrebama,¹²⁰ određene baštinske ustanove. Neophodno je organizovati adekvatne mogućnosti za kontinuirano obrazovanje kadra, kako bi se održala efikasnost radne snage.¹²¹

Centar za kulturu i obrazovanje u budućnosti treba razmišljati o zapošljavanju stručnog kadra koji posjeduje znanja iz likovne umjetnosti ili historije umjetnosti, obzirom da se održava veliki broj likovnih izložbi. Obzirom da Tešanj baštini jako dugu historiju pozorišne i muzičke umjetnosti, svrsishodno bi bilo da se zaposle i kadrovi koji posjeduju navedena znanja. Također, tešanjaska biblioteka obzirom na zahtjeve stručne i naučne publike, te zahtjeve koje pred nju postavlja novo vrijeme, treba razmišljati o zapošljavanju informatičara. Pored navedenog treba razmišljati i u smjeru zapošljavanju administrativnih kadrova koji posjeduju znanja iz oblasti pisanja i vođenja projekata.

¹¹⁸ De Alvis G. *Zalog za budućnost putem dokvalifikacija i prekvalifikacij: kontinuirano stručno usavršavanje za bibliotekare*. Zbornik radova XVI međunarodne konferencije BDS 12-13. decembar 2019.: Male biblioteke u velikom dijalogu za promene, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2020. Str. 93.

¹¹⁹ Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. *Obrazovanje studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine-temeljna znanja i njihov prijenos u praksu*. Život i škola, br. 25., god. 57. Osijek: Filozofski fakultet, 2011. Str. 64-68.

¹²⁰ *Etički kodeks za muzeje...* Str. 2.

¹²¹ *Ibidem*, Str. 3.

Smještajni resursi za baštinske ustanove

Od sve tri baštinske ustanove jedino Muzej Tešanj nema riješeno pitanje stalnog smještaja. Također, iako je Biblioteka dobila novu zgradu, njen prostor se svakim danom sve više puni građom, koja bi po svojoj prirodi trebala da bude smještena u budućem arhivu. S druge strane postavlja se pitanje gdje će se u dogledno vrijeme smiještati knjižna građa, jer su smještajni kapaciteti već gotovo popunjeni.

Centar za kulturu i obrazovanje iako ima svoju zgradu ona zahtijeva veliku rekonstrukciju uz izdvajanje velikih finansijskih sredstava. Obzirom da se od izgradnje nisu poduzimali nikakvi veći zahvati, ovaj projekat zahtijeva potpunu rekonstrukciju, kako bi se obezbijedili odgovarajući uslovi za rad i razne druge aktivnosti. Također, prilikom buduće rekonstrukcije treba voditi računa o prenamjeni nekih prostorija, obzirom da su se potrebe korisnika promijenile. Neophodno je obezbijediti prostor za muzičko i folklorno uvježbavanje, koji je zvučno izolovan, te galerijske prostore u kojima bi bile postavljene stalne postavke tešanjskih likovnih umjetnika.

Ono što je veliki problem jeste nepostojanje muzejske zgrade. Iako postoje određene postavke koje su smještene na Starom gradu Tešnju, Eminagića konaku te u zgradi starog špitalja (bolnice), to samo donekle ublažava problem smještaja i izlaganja. Neopostojanje muzejskog objekta ograničava dalji razvoj ove djelatnosti i predstavlja veliki problem u funkcioniranju ove ustanove. U užoj gradskoj jezgri postoji niz zgrada iz austrougarskog perioda, koje bi se mogle renovirati i pretvoriti u muzejsku zgradu.

Općina Tešanj je u saradnji s Arhitektonskim fakultetom 2004. godine uradila opsežnu studiju s ciljem integralne zaštite kulturnog kompleksa Stare čaršije, po savremenim konceptima o korištenju kulturnih dobara za budućnost.¹²² Adaptacija jedne zgrade u kulturnom kompleksu Stare čaršije, koji bi u sebi imao izložbeni prostor, bio bi veliki korak u ostvarenju ovog cilja.

Obzirom da je najveći protok turista baš na prostoru tešanjске stare čaršije, smještaj muzeja na ovom mjestu bio bi itekako svrsishodan. Osim što bi građani i turisti na jednom mjestu dobili osnovne informacije o životu u prošlosti na ovom području, obogatila bi se turistička ponuda, što bi svakako uticalo na porast ugleda Općine Tešanj.

¹²² Hamidović, M. *Vrijednosti stare tešanjске čaršije: methodske osnove*. Sarajevo: Arhitektonski fakultet, 2004. Str. 10.

Urbani i kulturni turizam

Jednu od najznačajnijih karakteristika turizma posljednjih godina predstavljaju kratka putovanja koja se u najvećoj mjeri realiziraju u urbanim sredinama. Ovakav trend se najčešće objašnjava promjenom stila života i rada ljudi. Vrijeme se pokazalo kao najveća dragocjenost, zbog nedostatka slobodnog vremena i ubrzanog životnog ritma. Kraća putovanja u destinacije do kojih se može doći jednostavno i brzo preuzela su vodeću ulogu u turističkoj potražnji. Urbane sredine i gradski centri, zahvaljujući svom položaju i resursima, te lakšoj prometnoj dostupnosti pokazali su se kao rješenje navedenog problema.¹²³

Urbani turizam dakle definira se kao turistička aktivnost koja se odvija u urbanim centrima sa odgovarajućom turističkom infrastrukturom, te prirodnim i historijskim kulturnim elementima koji su atraktivni za posjetitelje i omogućavaju stvaranje i korištenje proizvoda i usluga. Izraz urbani turizam opisuje također i turističku aktivnost koja se odvija u gradskim područjima i koja uključuje blisku interakciju između posjetitelja i urbane sredine.¹²⁴ Ulaganjem u kulturne atrakcije i infrastrukturu gradovi nastoje osigurati tržišne pozicije na turističkoj karti razvijajući održivi turizam, koji je u sinergiji sa ostalim strateškim sektorima urbane privrede. Turizam također predstavlja neophodan izvor finansijskih sredstava, koji je potreban za očuvanje i obnovu kulturne baštine urbanih destinacija.¹²⁵

Stručna tijela baštinskih ustanova odgovorna su za unapređenje profesija, kroz organizaciju stručnih obuka i predavanja.¹²⁶ Tokom boravka u destinaciji posjetitelji žele upoznati lokalnu kulturu, doći u kontakt s lokalnim stanovništvom, upoznati se s lokalnom gastronomijom, posjetiti festivale, muzeje, galerije, biblioteke, arhive i ostale ustanove kulture.¹²⁷

Tešanj, kao sredina koja ima bogato kulturno-historijsko naslijeđe i razvijene baštinske ustanove, kao takav posjeduje sve elemente za izvanredan razvoj urbanog turizma. Tešanjaska čaršija je živopisan primjer gradskog centra iz osmanskog i austrougarskog perioda. Pored objekata s izrazitim spomeničkim svojstvima, kao što su Gazi Ferhad-begova

¹²³ Velić, T. *Uloga muzejskih i galerijskih institucija u turističkoj ponudi urbane destinacije-Primjer grada Splita*. Diplomski rad, Split: Ekonomski fakultet, 2017. Str. 12.

¹²⁴ Voultzaki, M. *Innovative partnerships for sustainable urban tourism: Tourism development in urban destinations: Case study of Thessaloniki*. u: *Tourism on Islands and Specific Destinations*. International Scientific Conference University of the Aegean, Chios Island, Greece, 2000. Str 3.

¹²⁵ Ibidem

¹²⁶ De Alvis G. *Zalog za budućnost...* Str. 93.

¹²⁷ Vrtiprah, V. *Kulturni resursi kao činitelji turističke ponude u 21. stoljeću*. Ekonomska misao i praksa, No.2. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2006. Str. 279. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/16373> (16.01.2017)

džamija, Eminagića konak, sahat kula, veliku vrijednost čini i čitava historijsko-urbanistička aglomeracija određenog tipa s poslovnim objektima ćepencima i magazinama i stambenim kvratovima Tabaci, Vina i Avdipašin kvart. Savremeni objekti teško ranjavaju stilsku panoramu ovog kompleksa. U veoma značajnu lokalnu baštinsku ponudu obavezno treba uvrstiti i primjerke rijetkih i starijih knjiga, koje predstavljaju svojevrsna pokretna dobra.

Posljednjih godina primijetan je porast turista koji dolaze na jednodnevne posjete, posebno je velik broj turista koji dolaze iz Hrvatske, Slovenije, Srbije i ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. Nažalost, usljed pandemije COVID 19, broj turista je prepolovljen, a baštinske ustanove su znatno reducirale svoje aktivnosti. Prilikom posjeta turisti su uvijek pokazivali veliku zainteresovanost za proizvode domaće radinosti i lokalnu gastronomiju, koji predstavljaju tipičan narodni folklor: ćilimi, serdžade, peširi, bošče, grnčarske proizvode, tešanjaska tagarica i pekmez.

Sl. 9. Tešanjaski dani pekmeza (Foto: Miralem Alić)

Za putovanja koja uključuju posjet kulturnim resursima primjenjuje se naziv kulturni turizam. Često se pod tim pojmom podrazumijeva kako su meta turističkih posjeta muzeji ili galerije, odnosno materijalna ili „izgrađena“ baština koja uključuje kako posjete materijalnim spomenicima kulturnog nasljeđa tako i posjete današnjoj modernoj arhitekturi.¹²⁸

¹²⁸ Jelinčić D. A. *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb: Meandarmeda, 2008. Str. 43.

Važan preduslov za razvoj kulturnog turizma je svakako postojanje kulturnih resursa koji se potom valorizacijom mogu preoblikovati u kulturni turistički proizvod.¹²⁹ Kulturni resursi nisu samo građevine ili predmeti iz prošlosti već je to način njihove interpretacije s ciljem pružanja određenog doživljaja. Nije dovoljno ponuditi samo razgledavanje kulturnih resursa, potrebno je od njih formirati jedinstven kulturni „proizvod“, odnosno stvoriti atrakciju. Kulturni turistički proizvod predstavlja skup specifičnih materijalnih i nematerijalnih vrijednosti, kao i doživljaja posjetitelja, koji su rezultat osmišljene prezentacije i valorizacije kulturnih resursa određene turističke destinacije.¹³⁰ Primjera radi, tešanjka biblioteka je kupovinom fonda Hamida Dizdara postala jedna od čuvenijih u našoj državi, a tim je privukla brojne eminentne istraživače da dođu u posjetu Tešnju.

Kada kulturne resurse vežemo uz turizam, potrebno ih je promatrati kroz upoznavanje načina života, običaja, stavova i mišljenja lokalne zajednice, to jest populacije te destinacije, a ne samo kroz turističke obilaske raznih materijalnih oblika kulture. Kulturni resursi u turizmu trebali bi biti integrirani u ukupnu turističku ponudu, te shvaćeni kao dio ukupnih kulturnih i turističkih razvojnih procesa. Oni su dio onoga što neku destinaciju čini poželjnom i drugačijom od drugih. Koristeći se kulturnim resursima u urbanim turističkim destinacijama želi se ostvariti duži boravak turista u odredištu, njihovo veće zadovoljstvo, te želju za ponovnim dolaskom. Dakle, turizam i kultura su međusobno usko povezani, a stepen njihove povezanosti zavisi od dostignutog stepena kulturno-civilizacijskog razvitka destinacije.¹³¹

Kako bi se potaknuo interes turista za kulturne resurse, oni se moraju održavati, oblikovati i nuditi na tržištu kao kulturni „proizvod“ zajedno s ostalim uslugama. Dobar kulturni proizvod može omogućiti produženje sezone ili privlačenje turista u one manje privlačne krajeve, te u one u kojima nema klasične ponude sunca i mora. Upravo to možemo vidjeti i na primjeru muzeja, biblioteka, arhiva i galerija u svijetu koji traže način kako pružiti inovativan i uzbudljivi način prezentacije svojih eksponata ističući na ovaj način i složenost kulturnoga „proizvoda“.¹³²

Moderno shvatanje kulture mijenja pogled na kulturu kao sektor koji gotovo u potpunosti ovisi o državnom budžetu i nema vlastitih izvora prihoda. Kultura zahvaljujući

¹²⁹ Tomljenović, R. *Strategija razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma*. Institut za turizam, Zagreb, 2003. Str. 7.

¹³⁰ Kesar, O. *Kulturni turizam*. Zagreb: Ekonomski fakultet, 2013. Dostupno na: http://web.efzg.hr/dok/TUR/Web_Kulturni%20turizam.pdf (31.01.2016.)

¹³¹ Geić, S. *Organizacija i politika turizma: Kulturološko-ekologijski i sociogospodarski aspekti*. Split: Sveučilište u Splitu, 2007. Str. 37

¹³² Velić, T. *Uloga muzejskih i galerijskih institucija...* Str. 2-4.

upravo svojim resursima kao faktorima privlačenja turista u destinaciju može biti itekako profitabilna. Uključivanjem sve većeg broja kulturnih elemenata u turizam, proširuju se njegove prostorne i kvantitativne dimenzije, dok uključivanjem sve većeg broja ljudi u turistička kretanja i u turističke djelatnosti proširuje se područje aktivnog djelovanja kulture.¹³³ S obzirom na navedeno, saradnja sa turističkim sektorom se pokazala idealnom za promociju kulture jer se turistički tržišni interes usmjerava na kulturne resurse, bili oni materijalni ili nematerijalni. Moderno razumijevanje kulture mijenja i koncept shvatanja kulturne (baštinske) ustanove. One više nisu samo pasivan resurs, već počinju aktivno sudjelovati na konkurentnom kulturnom tržištu, tako što kreiraju nove kulturne proizvode, mijenjaju organizaciju rada te uvode aktivniju promociju.¹³⁴

Zbog velikog broja kulturnih resursa i atrakcija koje se većinom finansiraju iz budžeta lokalnih zajednica, stalno se stvara pritisak da se pronađu i drugi izvori sredstava, stoga je traženje izvora finansiranja u savremenom društvu postao nezaobilazan dio svakodnevnog rada u kulturi i umjetnosti. Traženje sredstava od sponzorstva, fondacija i individualnih pokrovitelja nameće se kao nužnost, naročito u zemljama gdje je država nekoć jedina imala obavezu finansiranja kulture, te u zemljama u tranziciji. U većini zemalja Zapadne Evrope kulturni sektor je već neko vrijeme tržišno orijentiran, dok u drugima, u koje se ubraja i Bosna i Hercegovina tek odnedavno se počela razvijati svijest o potencijalnim prednostima tržišne orijentacije kulturnog sektora.¹³⁵ Tešanjaska sredina obiluje kulturnom baštinom i posjeduje izuzetne potencijale za razvoj kulturnog turizma.

Kako je kulturni turizam relativno novo područje, tako je i uloga države još uvijek u ovoj oblasti neprecizna i nedefinirana. Zakoni koji reguliraju ovo područje gotovo da i ne postoje,¹³⁶ tako da svaka lokalna zajednica ima obavezu da uredi oblast kulturnog turizma. Turističko tržište se sastoji od pet glavnih elemenata: atrakcije, smještaja, prijevoza, organizacije putovanja te organizacija odredišta. Baštinske ustanove se moraju usko povezati sa svim tim elementima. Bez obzira na kulturna bogatstva nekog područja, posjetiteljev dugoročni dojam bit će formiran na temelju njegove percepcije lokalnog stanovništva, njihova mišljenja o vlastitom kraju te njihova poštovanja prema lokalnoj kulturi.¹³⁷

¹³³ Geić, S. *Turizam i kulturno civilizacijsko naslijeđe*. Split: Veleučilište u Splitu, 2002. Str. 37.

¹³⁴ Delibašić, E. *Osnovi kulturne politike*. Zenica: Vrijeme, 2012. Str. 62.- 67.

¹³⁵ Jelinčić D. A. *Abeceda kulturnog turizma...* Str. 23.

¹³⁶ Delibašić, E. *Osnovi kulturne politike...* Str. 66.

¹³⁷ Harrison, S. *Kultura, turizam i lokalna zajednica-baštinski identitet otoka Mana*. Informatica museologica, Vol. 33, No. 3-4, Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 2002. Str. 128.

Informacijske službe i usluge u funkciji baštinskog sektora

Informatičko doba stvara informatičko okruženje koje se zasniva na komunikacijama i informacijama. Mediji na tehnološkom i socijalnom nivou koriste prednosti i dostignuća ICT tehnologije. Baštinske ustanove u lokalnoj zajednici, ali i uopće, kao ustanove koje komuniciraju i informiraju, također, dobijaju novi prostor, okruženje i djelatnosti. Stoga interakcija baštinskih ustanova, lokalne zajednice i informacijskih nauka donosi nove izazove baštinskim ustanovama. Povezanost baštinskih struka s informatičkim okruženjem u baštinskom domenu, učvršćuje položaj baštinskih struka kao informacijskih nauka.¹³⁸

Putem informacijskih službi u baštinskim ustanovama korisnik (turist) može na lagan način doći do željenih informacije, koje će ga potaknuti na posjetu određenoj lokalnoj zajednici. Osim navedenih prednosti ove službe utiču na jednostavnije i brže poslovanje. Također, ove službe imaju velik uticaj u razvoju lokalnog, regionalnog turizma, te direktno utiču na edukaciju i razvoj ljudi koji ih koriste

Tokom dvije decenije, baštinske ustanove su doživjele velike promjene da bi se prilagodile tehnološkim promjenama, zadovoljile nove informacijske potrebe društva i postale aktivni igrači u informacionom ekosistemu, kroz stvaranje digitalnih usluga, očuvanje instintucionalnih baza znanja i dr. One su, pritom partneri u lokalnoj zajednici, u ciklusu istraživanja kroz pružanje usluga upravljanja podacima o istraživanju i sl. Javne biblioteke takođe prolaze kroz postepenu transformaciju, pa tako od mjesta za pristup, čitanje i pozajmljivanje knjiga postaju centri za informisanje i učenje i značajni činoci društvenih promjena.¹³⁹

Baštinske ustanove putem internetskih usluga mogu ponuditi informacije dostupne bez vremenskih ograničenja, prilagođene raznim korisnicima i dostupne po cijelom svijetu. Ako po strani ostavimo moguće zloupotrebe Interneta možemo zaključiti da on omogućava opću dostupnost baštinskih sadržaja. Njegovom ispravnom upotrebom se omogućava posredovanje identiteta i multikulturno obogaćenje, a ne potiranje identiteta.¹⁴⁰ Baštinske ustanove u lokalnoj zajednici moraju imati jako razvijene informacijske službe, kako bi prezentovale i privukle korisnike da posjete ove ustanove, ali i samu zajednicu u kojoj djeluju.

¹³⁸ Delibašić E., Hadžikadunić E. *Muzej u informatičkom okruženju...* Str. 29.

¹³⁹ De Alvis G. *Zalog za budućnost...* Str. 93.

¹⁴⁰ Delibašić E., Hadžikadunić E. *Muzej u informatičkom okruženju...* Str. 126.

Pedagoška i obrazovna djelatnost za baštinske djelatnike

Pedagoška djelatnost nije dovoljno prepoznata kako od strane uposlenika baštinskih ustanova, tako i od same lokalne zajednice. Veoma mali broj baštinskih ustanova ima zaposlene pedagoge.¹⁴¹ U prošlosti se pod ovom djelatnošću podrazumijevalo vođenje posjetitelja kroz muzejske postavke, fondove i izložbe. Zahtjevi koje traži savremena praksa vremenom su se izmijenili i usložnili, a s ciljem kvalitetnije i sveobuhvatnije usluge, koju posjetitelj treba imati u baštinskim ustanovama. To znači da se pedagoško-obrazovna djelatnost sve manje fokusira na fizičko vođenje kroz sadržaje baštinskih ustanova, a sve više na dobro osmišljenu i realizovanu ponudu edukativnih projekata, sa širokim krugom korisnika (djeca, adolescenti, odrasli, penzioneri, invalidne osobe i osobe s poteškoćama u razvoju). Za svaku od ovih grupa treba pronaći primjeren educirajući sadržaj i adekvatnu prezentaciju.

Tešanjске baštinske ustanove su do sada organizovale i sprovele više edukativnih radionica i projekata, u koje su bile uključene čitave skupine, od djece predškolskog uzrasta, preko učenika osnovnih i srednjih škola, do djece s posebnim potrebama. Jedan od posebno uspješnih projekata koji je proveo JU Muzej Tešanj je *Glina i vatra*. Ovim projektom su obuhvaćeni omladina i djeca s posebnim potrebama. Kroz ovaj projekat JU Muzej Tešanj je nastojao barem djelimično nadomjestiti određene nedostatke organizacijom radionica za rad na grnčarskom i električnom kolu i u izradi umjetničke keramike. Time se htio ostvariti željeni cilj: da se privremeno poboljša kvalitet društvenog života djece s posebnim potrebama kroz njihovo druženje, kreativno izražavanje i individualno osposobljavanje. Stručni voditelj ove radionice bio je akademski vajar Drago Handanović iz Doboja.¹⁴²

Svaka uspješna odgojno-obrazovna aktivnost pretpostavlja određene kompetencije osoba za izvođenje tog zadatka. Primjera radi ako se od bibliotekara očekuje da stimuliraju čitanje i odgajaju budućeg čitaoca, oni bi morali biti bibliotekari-pedagozi, a konkretna aktivnost mogla bi se nazvati bibliopedagogija. Taj izraz je već u upotrebi u slovenačkom školskom bibliotekarstvu, a na prostoru ostalih zemalja regije taj se termin slabo koristi.¹⁴³

¹⁴¹ Cogo I. *Muzej grada Zenice retrospektiva*. Zenica: JU Muzej grada Zenice, 2013. Str. 95.

¹⁴² Inkluzivni muzej u Tešnju: Osobe sa invaliditetom prave posude i figure od gline. Dostupno na: <https://tesanj.net/2014/09/30/inkluzivni-muzej-u-tesnju-osobe-sa-invaliditetom-prave-posude-i-figure-od-gline/> (15.9.2021.)

¹⁴² Školstvo u tešanjskom kraju 1878-1918. godine. <http://www.miztesanj.ba/contents/637> (18.9.2021.)

¹⁴³ Kasapović, I. *Podsticanje djece na čitanje u biblioteci, vrtiću i porodici*. Zenica: Opća biblioteka Zenica, 2011. Str. 19.

Primijetna je pojava povećane zainteresovanosti obrazovnih struktura za aktivnije sudjelovanje u projektima koje organiziraju baštinske ustanove, odnosno za uključivanjem baštinskih ustanova kao sastavnog dijela modernog obrazovnog procesa. JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj daje veliki značaj promociji književnosti, posebno je značajna podrška mladim autorima, a u ovoj ustanovi održan je veliki broj okruglih stolova. Tešanjaska biblioteka posjeduje najbolje uslove za održavanje edukativnih radionica: multimedijalnu salu i salu za promocije, te čitaonice. Ovi novi sadržaji razbijaju percepcije o baštinskim ustanovama, kao o mjestima gdje se dolazi potrošiti vrijeme i novac. Takva razmišljanja su anahrona i štetna.¹⁴⁴

Sl. 10. Priprema posuda na grnčarskom kolu¹⁴⁵

Od edukativnih radionica i izložbi koje je bitno izdvojiti jeste izložba tifološkog karaktera, za osobe s oslabljenim i slabim vidom *Školstvo u tešanjском kraju 1878.-1918. godine*. Nedavno je održana radionica za učenike srednjih škola *Dan oslobođenja Tešnja od fašizma*. Radionica je organizovana u okviru općinskog praznika 9. septembar.¹⁴⁶ Značajan projekat koji se odnosi na primjenu savremenih tehnologija u očuvanju i promociji kulturne baštine održan je tokom 2020. godine, pod nazivom *Virtuelni muzej starih zanata*. Ovaj projekat je održan u saradnji s Udruženjem za digitalizaciju i informatizaciju kulturne baštine

¹⁴⁴ Cogo I. *Muzej grada Zenice...* Str. 95.

¹⁴⁵ Inkluzivni muzej u Tešnju: Osobe sa invaliditetom prave posude i figure od gline. Dostupno na: https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.klix.ba%2Fvijesti%2Fbih%2Finkluzivni-muzej-u-tesnju-oso-be-sa-invaliditetom-prave-posude-i-figure-odgline%2F140926098&psig=AovVaw00QDv1ABAgDx0hF_qq7A8O&ust=1631821678732000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwith6DN34HzAhUEDuwKHDWpAkcQr4kDegUIARCyAQ (15.9.2021.)

¹⁴⁶ Školstvo u tešanjском kraju 1878-1918. godine. Dostupno na: https://es-la.facebook.com/MuzejTesanj/posts/?ref=page_internal (18.09.2021.)

Digi-ba, JU Muzej Tešanj i JU Srednja tehnička škola Tešanj. Predvači na ovoj radionici su bili dr. Selma Rizvić profesorica s Elektrotehničkog fakulteta u Sarajevu i mr. Mensura Mujkanović, direktorica muzeja. Za tehničku podršku i praktičnu primjenu head seta bio je zadužen Bojan Mijatović.¹⁴⁷

Sl. 11. Detalj s radionice *Virtuelni muzej starih zanata* u JU Tehničkoj školi Tešanj

Na planu kulturnog animiranja lokalne zajednice jedna od najagilnih biblioteka na području Zeničko-dobojskog kantona jeste tešanjska biblioteka. Uobičajene promocije savremenih autora, nagrađenih izdanja i aktuelnih tema, dopunju se programima za mlade – promocijama i radionicama, naročito onima za koje u nastavnom procesu u toku školske godine nema vremena – ovde se praktično zaokružuje vaspitno- obrazovni proces najmlađih i najbrojnijih članova. Osim tema iz lektire, uposlenici biblioteke tragaju i za novim formama kroz koje analiziraju literarni, naučno-popularni, umjetnički i drugi sadržaji s ciljem razvijanja umještosti za analizu i sintezu pročitnog, zapažanja u umjetnosti riječi i jeziku i sl. Posljednjih godina u ovoj ustanovi organizirano je više desetina konkursa, takmičenja, izložbi i radionica. Kreativne radionice su na neki način postale lična karta ove ustanove. Također, jako je bitno naglasiti da ova ustanova održava radionice tokom raspusta, kako bi učenici na najbolji mogući način iskoristili svoje slobodne dane.¹⁴⁸

Osnovni zadatak biblioteke jeste da kod djece razvija i podstiče navike čitanja i korištenja bibliotečkih usluga, kao i da mlade osposobljava da se koriste informacijama u

¹⁴⁷ Dostupno na: <https://en-gb.facebook.com/MuzejTesanj/posts/3418767428212190> (18.09.2020.)

¹⁴⁸ Dr. Sci Almina Alagić: Virtualni svijet ne može pobijediti knjigu u njenom izvornom obliku. Dostupno na: <http://www.zosradio.ba/contents/22471> (29.11.2021.)

svim oblicima i na svim medijima.¹⁴⁹ Na taj način se pruža podrška ukupnom razvoju djeteta. Posebno je značajna saradnja tešanske biblioteke sa školskim biblioteka, koje su prirodni partneri u lokalnoj zajednici. Bibliotekari preuzimanjem rizika treba da pokreću i spremno prihvataju promjene, udruženi kroz ostvarivanje ideja i njihovo pretvaranje u akciju. Njegujući kreativnost i inovativnost biblioteke postaju za mlade korisnike mjesta zabave i aktivnog provođenja slobodnog vremena, mjesta za rad, znanje, odmor i komunikaciju. Primjera radi veliki broj studenata provodi svoje vrijeme u čitaonici tešanske biblioteke gdje priprema ispite i gdje im je dostupna literatura iz različitih oblasti.

U cilju ostvarivanja svojih zadataka školskog bibliotekara, neizbježna je bliska saradnja sa bibliotekarima javnih biblioteka. Saradnja školske i javne biblioteke, kao predstavnika kompetentnih i organizovanih institucija u obrazovanju djece, od velikog je značaja. Školske biblioteke su često opterećene nedostatkom odgovarajućeg kadra, neadekvatnim prostorom i zastarjelim knjižnim fondom. One daju prednost nabavci lektirne građe u odnosu na drugu raznovrsnu građu, dok dječija odjeljenja u javnim bibliotekama posjeduju raznovrsniju građu i bogatiji fond, što mlade čitaoce posebno privlači.¹⁵⁰

Uloga javne biblioteke u vaspitanju i obrazovanju djece je neprocjenljiva. Zbog toga bibliotekari javnih biblioteka treba da budu svjesni svoje uloge i da se trude da biblioteka ne bude mjesto gdje se samo čuvaju i pozajmljuju knjige. Ona mora da postane žarište kulturnog zbivanja sredine, mjesto gdje će djeca željna znanja kroz različite edukativno-kreativne sadržaje učiti, upoznavati književnost, umjetnost, kao i razvijati svoju kreativnost.¹⁵¹

Baštinske ustanove u lokalnim zajednicama moraju biti usmjerene na saradnju sa školama te višim obrazovnim ustanovama. To posebno dolazi do izražaja prilikom izrade seminarskih, maturskih, magistarskih i doktorskih radova. Uposlenici u baštinskim ustanovama, aktivno su uključeni u traganje za literaturom i drugim materijalom, koji je neophodan za izradu navedenih radova. Oni imaju obavezu, a i posjeduju znanja kako da usmjere istraživača gdje da traga za željenim materijalom i na taj način vrše edukaciju korisnika.

¹⁴⁹ Duković A., Radanović Pejović M., Luković J. *Školske i javne biblioteke u dijalogu za promjene-svi na dobitku*. Zbornik radova XVI međunarodne konferencije BDS 12-13. decembar 2019.: Male biblioteke u velikom dijalogu za promene, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2019. Str. 157.

¹⁵⁰ Ibidem, Str. 157-158.

¹⁵¹ Todorović M. *Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje s školama*. Sremski Karlovci: Arhiv Vojvodine., 1977. Str. 9

Baštinske ustanove i lokalna zajednica - čuvari kulture sjećanja

Kultura sjećanja je naziv interdisciplinarnе naučne oblasti, koja se bavi preispitivanjem značaja sjećanja za stvaranje identiteta i odnosa prema prošlosti u jednom društvu.¹⁵² Fenomen kulture sjećanja u svjetskom naučnom interesu je već neko vrijeme, pa tako i danas bilježimo široko zanimanje nauke za teme koje propituju prošlost kroz sjećanja, identitete, rituale, praznike, spomenike, simbole, nazive ulica, tradiciju i slično. Izučavajući mjesta sjećanja francuski istraživač Pierr Nora je došao do zaključka da su to mjesta koja institucionalno gradi svaka država. Po njemu, ona se grade namjerno, te trebaju da pomognu u oživljavanju prošlosti i blokiranju zaborava. On govori o nekoliko tipova mjesta sjećanja:

- baštinske ustanove (arhivi, muzeji i biblioteke),
- spomenička mjesta (arhitektonski spomenici i groblja),
- simbolička sjećanja (komemoracije, hodočašća, obljetnice).

Baštinske ustanove na području općine Tešanj daju veliki doprinos kulturi sjećanja. Centar za kulturu i obrazovanje održao je velik broj okruglih stolova koji se odnose na ovu tematiku. Posebno su značajna okrugli stolovi i djela posvećena značajnim ličnostima poput osmaniste Adema Handžića, narodnih heroja iz Drugog svjetskog rata Nisima Albaharija i Huse Hodžića, bibliografa Mustafe Ćemana, a također, održan je veliki broj likovnih izložbi domaćih autora.

Značajni datumi utvrđeni su općinskim Statutom, a to su 4. april – Dan otpora općine Tešanj fašizmu, 9. septembar – Dan oslobođenja općine Tešanj od fašizma i 10. decembar – Dan grada Tešnja. Prvim datumom se njeguje kultura sjećanja na period 1992.-1995., a drugim na period 1941.-1945. Trećim datumom se održava kultura sjećanja na vakifa Gazi Ferhad-bega, sina Iskenderova, koji je udario temelje Tešnju kao urbanoj sredini.¹⁵³ Pored ovih datuma postoji i manifestacija Tešanjско proljeće, u čast sjećanja na književnika Musu Ćazima Ćatića, te tradicionalno obilježavanje 15. i 27. noći Ramazana.

Sve baštinske ustanove daju ogroman doprinos u njegovanju kulture sjećanja na ove značajne datume. Posebno treba istaknuti finansijsku podršku općine Tešanj u realizaciji ovih manifestacija. Ovo je možda i najbolji primjer kako se neka lokalna zajednica brine za njegovanje kulture sjećanja, kroz određene datume i manifestacije.

¹⁵² Ključić T. *O kritičkoj kulturi sjećanja, povodom knjige Detlefa Kalusena Granice prosvjetiteljstva*. Habitus 11-12., 2005. Str. 52-67.

¹⁵³ Karamović, M. *Tešanjска duhovnost otrgnuta od zaborava*. Tešanj: Agfa print, 2011. Str. 51.

Marketing u baštinskim ustanovama

Savremeni marketing u središte pozornosti svake organizacije, profitne ili neprofitne, stavlja kupce/korisnike i njihove želje i potrebe. Baštinske ustanove ubrajamo u neprofitne organizacije. Marketing neprofitnih organizacija, usmjeren je na misiju organizacije, koja se ne zasniva na sticanju dobiti, što je karakteristično za profitne organizacije. Pojednostavljeno se može reći da neprofitne organizacije postoje kako bi osigurale opći boljitak društva. Iz ovako postavljene misije neprofitne organizacije, proizlaze i ciljevi njeno djelovanje kao i traženi učinci. Marketing u kulturi možemo definisati kao „poslovnu koncepciju ustanova kulture koja ima za cilj zadovoljiti potrebe korisnika svojim proizvodima kulture i time ostvariti svoju misiju kao i opće društvene interese“.¹⁵⁴

Marketinški plan, jest „pisani dokument ili nacrt na temelju kojeg se primjenjuju i nadziru aktivnosti marketinga pojedine ustanove kulture“ i zapravo predstavlja „dinamičku razradu marketinške strategije ustanove kulture“.¹⁵⁵ U osnovi, sadržaj marketinškog plana trebao bi nam odgovoriti na bitna pitanja o tome: kakav će marketing biti ponuđen i kome, koji će izvori ustanove kulture biti potrebni prema kojoj dinamici i koji se rezultati očekuju. Promatrajući primjere marketinških planova neprofitnih organizacija iz prakse, kao i teorijsku osnovu vezanu za njihovu izradu, zaključujemo da im je osnova uvijek ista, uz navođenje nužnih elemenata: sažetak, analiza (internog i eksternog okruženja, ključnih dionika, SWOT analiza), definiranje marketinške strategije, vrednovanje i kontrola.¹⁵⁶ Implementacija marketinga u ustanove kulture može se načelno odvijati u tri međusobno povezane etape: uvodna etapa, razvojna etapa te etapa intenzivne implementacije.¹⁵⁷

Temeljito shvaćanje marketinga stavlja naglasak na važnost stvaranja dobrog proizvoda. Upravo je definicija proizvoda središnji problem baštinskih ustanova, a da sam marketing kao aktivnost pridonosi definiciji odnosa između publike i ustanova kulture, te predstavlja praktičnu komponentu tih ustanova.¹⁵⁸ Autori ističu da su dva skupa vrijednosti koja podliježu marketinškoj obradi:

1. kulturna ustanova kao institucija i njena uloga u društvu

¹⁵⁴ Meler, M. *Marketing u kulturi*. Osijek: Ekonomski fakultet, 2006. Str. 101.

¹⁵⁵ Ibidem, Str. 120.

¹⁵⁶ Alfirević, N. et al. *Osnove marketinga i menadžmenta neprofitnih organizacija*, Zagreb: Školska knjiga, 2013. Str. 117.

¹⁵⁷ Meler, M. *Marketing u kulturi...* Str. 240.

¹⁵⁸ Šola, T. *Marketing u muzejima: ili o vrlini i kako je obznaniti*. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2001. Str. 87.

2. njene pojedinačne aktivnosti, događaji, akcije.

Oni naglašavaju da kulturne ustanove kao ustanove općeg dobra trebaju razviti svoju posebnu vrstu marketinga. „Komunikacija je“, kako ističu „muzejski posao, a marketing tek preciznije definiran dio tog posla.¹⁵⁹ Marketing je menadžerski proces koji potvrđuje poslanje kulturne ustanove, te je potom odgovoran za efikasnu identifikaciju, anticipaciju i zadovoljstvo njihovih korisnika“.¹⁶⁰ Zadatak marketinga je višestruk i dalekosežan, a moguće ga je svesti na ove zahtjeve: treba podsjetiti na postojanje baštinske ustanove i njene ponude i povećati svijest o njoj kao potrebnoj instituciji, zatim proširiti doseg te ustanove, poboljšati kvalitetu njenog uticaja, te unapređenje stvaranja prihoda u samoj ustanovi.¹⁶¹ Među pogodnostima koja marketing donosi ustanovama kulture, moguće izdvojiti sljedeće:

- Marketing je potreban zbog posjeta. Baštinska ustanova nastoji da posjećenost bude što bolja u pogledu broja, kvalitete, trajanja, strukture posjetitelja te trajnih učinaka.
- Marketing je potreban zbog finansiranja. Baštinska ustanova nastoji osigurati stabilna i razmjerno velika budžetska sredstva i što veće vlastite prihode.
- Marketing je potreban zbog javne slike baštinske ustanove. Ove ustanove nastoje imati stalnu podršku u javnosti, odnosno da je dobro primljena i da ga se podupire.¹⁶²

Proizvodi baštinskih ustanova mogu biti suveniri, publikacije, istraživanja ili usluge – primjerice, razgledavanje prilikom kojega posjetitelj doživljava jedinstveno iskustvo i doživljaj. Kako bismo lakše locirali mjesto stvarnog proizvoda, a potom i njegove kvalitete, možemo govoriti o tri razine baštinske ponude: znanstvenoj, populističkoj i strukovnoj.¹⁶³ Proizvod ili usluga, kao prvi element marketinškog miksa, osnova su za razvijanje preostalih elemenata miksa. Ukupna marketinška ponuda zasniva se na optimalnoj kombinaciji opipljivih i neopipljivih proizvoda i usluga, bilo fizičkih, bilo digitalnih, u onolikoj mjeri koji odgovaraju korisničkim potrebama i željama. Dobro osmišljen marketing ima bitan uticaj na pozicioniranje baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici. Prilikom marketinškog planiranja u obzir se moraju uzimati specifičnosti lokalne zajednice i te specifičnosti moraju bitno uticati na marketinško planiranje.

¹⁵⁹ Šola, T. *Marketing u muzejima...* Str. 88.

¹⁶⁰ Ibidem, Str. 95.

¹⁶¹ Ibidem, Str. 80.

¹⁶² Ibidem

¹⁶³ Ibidem

Zaključak

Pod pojmom spomenika baštine ne podrazumijevamo samo one koji su posebnim rješenjima stavljeni pod zaštitu zakona. Takve spomenike samo štitimo posebnim mjerama, jer su oni zapaženi kao objekti od izvanrednog značaja za lokalnu zajednicu. Zaštita se proteže i na sve ostale spomenike koji imaju izvjesne naučne, historijske ili umjetničke vrijednosti, bez obzira da li su registrovani i u čijem su vlasništvu. U krajnjoj liniji znači da se zaštita, ako želimo da ona bude potpuna, ne može obavljati uspješno samo administrativnim mjerama, već na tom poslu treba angažovati, pored vlasnika i predstavnika vlasti i najširi krug građana. To je potrebno i stoga što je uporedo s održavanjem spomenika prošlosti, važno još danas uočavati spomenike našeg vremena koji nestaju pred našim očima. Zato je zaštita baštine, u ovom slučaju lokalne najuže vezana za podizanje opće kulturne svijesti i odgovornosti građana. Dok čuvanje baštine ne postane zajednička briga baštinskih ustanova, vlasti i građana, zaštita baštine neće biti potpuna.

Baštinske ustanove prolaze kroz proces prilagođavanja novim trendovima koji se dešavaju kako na globalnom, tako i na lokalnom planu. Također, one rade na redefinisanju svojih zadataka i osmišljavanju novih pravaca i strategija, kojima će se aktivnije uključiti u savremene procese i tako sebi obezbijediti sigurnije mjesto u vremenu koje dolazi. Pozicioniranje baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici u svojstvu respektabilnog faktora koji utiče na kvalitetu života je ono što i samoj ustanovi vraća nivo sigurnosti, samovrednovanja i motivacije zaposlenih. Samo odgovaranjem na impulse koje nam šalje novo informaciono doba, baštinske ustanove u lokalnoj zajednici mogu prevazići opasnu poziciju u kojoj se neprilagođene stereotipne baštinske ustanove smatraju parazitima na tijelu općinskog budžeta. Samo ako se rasterete stereotipa, ako osluškuju potrebe svoje sredine i ako na njih budu odgovarale mijenjajući se, obezbijediće sebi opstanak, uprkos nenaklonosti onih koji baštinske ustanove gledaju kao ustanove koje je pregazilo vrijeme. Ono što je konstantno u vremenu u kojem živimo jesu brze promjene, što zahtijeva od baštinskih ustanova brzinu i vještinu prilagođavanja.

Kada govorimo o baštinskim ustanovama u tešanjskoj lokalnoj zajednici, zahvaljujući razvijenoj kulturnoj politici i razvijenoj svijesti koliko su ove ustanove značajne i važne, one ostvaruju izuzetno dobre rezultate rada. Zahvaljujući povoljnoj kulturnoj politici i uz velika nastojanja uposlenika ovih ustanova evidentna je produktiva i uspješna kulturna i pedagoško - obrazovna misija.

Iako u našoj državi ne postoje zakoni kojima se reguliše pitanje urbanog i kulturnog turizma, tešanjске baštinske ustanove u saradnji s lokalnom zajednicom morat će kreirati dokumente kojima će se ovo pitanje urediti. Ono što je osobeno za tešanjску lokalnu zajednicu, jeste visok nivo saradnje sa baštinskim ustanovama koje djeluju u njoj. Općina Tešanj finansira sve manifestacije baštinskih ustanova, koje se održavaju u sklopu obilježavanja značajnih datuma i manifestacija. Ovo je najbolji primjer kako se zajednički njeguje kultura sjećanja. Također, treba istaknuti i visok nivo saradnje baštinskih ustanova s tešanjским preduzećima.

Ovo je jedna od rijetkih sredina koja je izrazila potrebu za osnivanjem općinskog arhiva kao memorije jedne zajednice, te je u skladu s tim izrađen *Elaborat o osnivanju općinskog arhiva Tešanj*. Visoka svijest o zaštiti baštine je bila presudna da se u ovoj općini tokom 2011. godine održi *Dani evropskog nasljeđa*.

Brojni su izazovi s kojima se baštinske ustanove u lokalnoj zajednici susreću, od problem smještaja poput muzeja Tešanj, do pronalaska svog mjesta u ovom savremenom dobu i u lokalnoj zajednici. Baštinske ustanove u ovim zajednicama moraju uskladiti svoje djelovanje koje se dešava na globalnom planu, sa specifičnim zahtjevima lokalne zajednice, te sa savremenim zahtjevima korisnika. Ove dinamične promjene omekšale su granice među baštinskim strukama, ali i među samim baštinskim ustanovama. U lokalnim zajednicama primijetan je izvijestan takmičarski duh među baštinskim ustanovama, što nerijetko dovodi do nesporazuma. Iz ovog razloga ustanovljen je Programski savjet, kako bi se izbjegli eventualni nepsorazumi.

Kako bi kvalitetno odgovorile na savremene izazove i potrebe korisnika baštinske ustanove moraju imati obrazovan kadar koji će se moći odgovoriti na njih. Posebno je bitno voditi računa o kvalitetnom marketingu, koji ima ogroman uticaj na pozicioniranje baštinskih ustanova u lokalnoj zajednici. Prilikom kreiranja marketinškog plana bitno je voditi računa o specifičnostima lokalne zajednice, koje moraju biti ugrađene u njega.

Literatura

1. Alfirević, N. et al. *Osnove marketinga i menadžmenta neprofitnih organizacija*, Zagreb: Školska knjiga, 2013.
2. Alić, A. *Spomenici kulture Tešnja, O potrebi stvaranja uslova za rad muzeja u Tešnju*. Arhiv JU Muzej Tešanj, 1995.
3. Alić, A. *Kultura-pitanja zaštite i razvoja u ratu (1992-1995)*. U: Mustafić, F. (ur.), *Tešanj dokumenti (1992-1995)*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2000. Str. 187-199.
4. Asocijacija informacijskih stručnjaka-bibliotekara, arhivista i muzeologa-BAM: Historijat. Dostupno na: <http://www.bam.ba/index.php/bs/o-nama/historijat> (11.12.2021.)
5. Benkler, Yochai. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven; London: Yale University Press, 2006.
6. Borgman, C. L. *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*. Cambridge, London, England: The MIT Press, 2000.
7. Brka, A. *Kroz stoljeća Tešanjaska*, Tešanj: Historijsko kulturno-privredni vodič, Doboj, 1991. Str. 9-12.
8. Cogo I. *Muzej grada Zenice retrospektiva*. Zenica: JU Muzej grada Zenice, 2013.
9. Dani Evropskog naslijeđa u Tešnju-TESANJ.NET. Dostupno na: <https://tesanj.net/2011/08/01/dani-evropskog-naslijeda-u-tesnju/>
10. De Alvis G. *Zalog za budućnost putem dokvalifikacija i prekvalifikacij: kontinuirano stručno usavršavanje za bibliotekare*. Zbornik radova XVI međunarodne konferencije BDS 12-13. decembar 2019.: Male biblioteke u velikom dijalogu za promene, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2020. Str. 81-92.
11. Delibašić E., Hadžikadunić E. *Muzej u informatičkom okruženju*. Zenica: Muzej grada Zenice, 2006.
12. Delibašić, E. *Osnovi kulturne politike*. Zenica: Vrijeme, 2012.
13. Deranja-Crnokić, A. *Baština i zajednice*. Kvartal: kronika za povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Vol. XIII, No. 3-4, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016. Str. 72-74.
14. Dostava prijedloga sadržaja u povodu manifestacije Ljeto u Tešnju. Dostupno na: <https://tesanj.net/2019/05/20/dostava-prijedloga-sadrzaja-u-povodu-manifestacije-ljeto-u-tesnju-2019/>
15. Dr. Sci Almina Alagić: Virtualni svijet ne može pobijediti knjigu u njenom izvornom obliku. Dostupno na: <http://www.zosradio.ba/contents/22471>

16. Duković A., Radanović Pejović M., Luković J. *Školske i javne biblioteke u dijalogu za promjene-svi na dobitku*. Zbornik radova XVI međunarodne konferencije BDS 12-13. decembar 2019.: Male biblioteke u velikom dijalogu za promene, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2019. Str. 157-170.
17. Episkop Fotije osveštao obnovljeni hram u Tešnju. Dostupno na: <https://www.eparhijazt.com/sr/news/vijesti-iz-eparhije/bogosluzenja/4247.episkop-fotije-osvestao-obnovljeni-hram-u-tesnju.html>
18. Etički kodeks za muzeje. Sarajevo: Udruženje ICOM-Nacionalni komitet Bosne i Hercegovine, 2007.
19. Faletar Tanacković S. *Ishodišta za proučavanje međudnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja*. Libellarium, III, 2., Odjel za informacijske znanosti, Sveučilište u Zadru i Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku, 2010.
20. Franković, M. *Etička dimenzija zaštite naslijeđa*. Zbornik izlaganja sa Okruglih stolova o naslijeđu: *Naslijeđe i identitet*. Sarajevo: Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, 1997. Str. 33-34.
21. Galijašević, A. *Na tragovima tešanjске prošlosti*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2003.
22. Galijašević, A. *Stara tešanjска čaršija danas*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2006.
23. Galijašević, A. *77 Tešnjaka*. Tešanj: Centar za kulturu, 2012.
24. Geić, S. *Organizacija i politika turizma: Kulturološko-ekologijski i sociogospodarski aspekti*. Split: Sveučilište u Splitu. 2007.
25. Geić, S. *Turizam i kulturno civilizacijsko naslijeđe*. Split : Sveučilište u Splitu. 2002.
26. GRB-OPCINE-LOGO-TESANJ. Dostupno na: <https://tesanj.net/wp-content/uploads/2019/07/grb-opcine-logo-tesanj.png>
27. Hamidović, M. *Pitanje određenja-definicija šta je kultura i gdje spada kulturno naslijeđe*. Zbornik izlaganja sa Okruglih stolova o naslijeđu: *Naslijeđe i identitet*. Sarajevo: Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, 1997. Str. 33-34.
28. Hamidović, M. *Vrijednosti stare tešanjске čaršije: methodske osnove*. Sarajevo: Arhitektonski fakultet, 2004.
29. Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. *Obrazovanje studenata informatologije o znanju i zaštiti kulturne baštine-temeljna znanja i njihov prijenos u praksu*. Život i škola: časopis

- za teoriju i praksu odgoj i obrazovanja, Osijek: Fakultet za odgojne i obrazove znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011. Str. 61-75.
30. *Historija Tešnja-Eminagića konak-Radio Tešanj*. Dostupno na: <http://www.radiotesanj.ba/contents/206>
31. Inkluzivni muzej u Tešnju: Osobe sa invaliditetom prave posude i figure od gline. Dostupno na: <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.klix.ba%2Fvijesti%2Fbih%2Finkluzivni-muzej-u-tesnju-osobe-sa-invaliditetom-prave-posude-i-figure-od-gline%2F140926098&psig=AOvVaw0-OQDv1ABAgDx0hFqq7A8O&ust=1631821678732000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwith6DN34HzAhUEDuwKHdWpAkcQr4kDegUIARCyAQ>
32. Inicijativa za besplatnu članarinu u JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <https://www.facebook.com/k3n9ur/posts/10221058503637387>
33. Intervju s direktoricom JU Opća biblioteka Tešanj, dr. Alminom Alagić. 12.05.2021.
34. Intervju s direktoricom JU Muzej Tešanj mr. Mensurom Mujkanović. 18.09.2021.
35. Jelinčić D. A. *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb: Meandarmeda, 2008.
36. JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/category/uprava/javna-preduzeca-i-ustanove/ju-centar-za-kulturu-i-obrazovanje-tesanj/>
37. JU Opća biblioteka Tešanj. Dostupno na: <http://www.bibte.com/contents/608>
38. Kajmaković, Z. *Šta je spomenik kulture*. Sarajevo: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih vrijednosti, 1961.
39. Karamović, M. *Tešanjaska duhovnost otrgnuta od zaborava*. Tešanj: Agfa print, 2011.
40. Karun, B. (2007). *Kulturna baština-zajednički imenitelj biblioteka, arhiva i muzeja*. Bosniaca, God. 12, br. 12, Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2007. Str. 63-67. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/163>
41. Kljujić T. *O kritičkoj kulturi sjećanja, povodom knjige Detlefa Kalusena „Granice prosvjetiteljstva“*. Habitus 11-12., Beograd: Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, 2005. Str. 52-67.
42. Kodrić, L. *Model digitalnih informacijskih usluga u baštinskim ustanovama (Doktorska disertacija)*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2010.
43. Kodrić, L. *Modeli saradnje arhiva, biblioteka i muzeja pri realizaciji digitalnih informacijskih usluga*. Zbornik radova međunarodne konferencije: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, 2011*. Maribor: Pokrajinski arhiv

- Maribor, 2011. Str. 459-466. Dostupno na: http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2011/42_kodric_2011.pdf
44. Kodrić Zaimović, L. *Sinkretizmi baštinskih ustanova u Bosni i Hercegovini: prilog naučnoj valorizaciji njihovih historijskih veza i aktuelnih odnosa*. Bosniaca 24., Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2019. Str. 71.
45. Kodrić Zaimović, L. *Baštinske studije: od moderne do postdigitalne kulture*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2021.
46. Kujundžić A. *Kulturna promjena uvjetovana pojedincem i njegovim djelom ili Tešanj-Paradigma kulturne promjene u Bosni i Hercegovini*. Gračanica: Gračanički glasnik, Časopis za kulturnu historiju, br. 18., 2004. Str. 9-18.
47. Kurtić, S. *Tešanski leksikon*. Tešanj: Planjax komerc, 2021.
48. Lešaja, A. *Knjigocid: uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*. Zagreb: Profil knjiga. 2012. Str. 361-364. Dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/slavic-review/article/knjigocid-unistavanje-knjige-u-hrvatskoj-1990ih-by-ante-lesaja-zagreb-profil-2012-600-pp-bibliography-index-cdrom-documentary-supplement-hard-bound/2257C643094732C65E1865A33FB2697E>
49. Maroević, I. *Muzeji i razvitak lokalnih zajednica u Hrvatskoj nakon domovinskog rata. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, Vol. 6 No. 1-2, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, 1997. Str. 161-167. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/208741>
50. Meler M. *Marketing u kulturi*. Osijek: Ekonomski fakultet, 2006.
51. Ministar kulture i sporta posjetio Čarši-džamiju u Tešanju. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/wpcontent/uploads/images/dokumenti/dani%20naslijedja%20tesanj%202011.pdf>
52. Ninkov, J. *Biblioteke XXI veka*. Beograd, 2010.
53. Odluka o osnivanju Muzeja. Arhiva JU Muzej Tešanj, 2009.
54. Odluka o dopuni Odluke o osnivanju Muzeja. Arhiva Muzeja Tešanj, 2009.
55. Odluka o usvajanju Elaborata o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja Arhiva Zeničko-dobojskog kantona. Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, Broj 10., 15.10.2010.
56. Priča o zlatnom dobrotvoru iz Tešnja-Tešanj.net. Dostupno na: <https://tesanj.net/2011/11/25/prica-o-zlatnom-dobrotvoru-iz-tesnja/>
57. Puljek-Bubrić, N. *O čemu govorim kada govorim o bibliotekama: zagovaranje, promovisanje, lobiranje*, Beograd, 13-15. decembar 2017. Bosniaca 22., 2017. Str. 111-114. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/317085>

58. Rešidbegović, A. *Komunikacija i partnerstvo: uvjeti za učešće u međunarodnim projektima i postizanje ugleda. primjer Asocijacije BAM*. 3. međunarodna konferencija Bam 2009: Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja, Partnerstvo u digitalnom dobu, Sarajevo, 16-17. oktobar 2009. Zbornik radova, 2011. Str. 7-13.
59. *Rješenje o imenovanju Programskog savjeta za obilježavanje općinskih praznika u 2020. godini*. Arhiva JU Muzej Tešanj.
60. Sotirov-Đukić, V. *Rekonstrukcija sjećanja „Sarajevo 1992-1995.“*. Bosniaca, Broj 13. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2008. Str. 83-87.
61. Spasojević, M. *Tešanj sa okolinom od najstarijih vremena do 1985. godine-građa za monografiju*. Tešanj, 1985.
62. Statut Asocijacije informacijskih stručnjaka-bibliotekara, arhivista i muzeologa. Dostupno na: <http://www.bam.ba/images/stories/dokumenti/statut%20integralni%202008.pdf>
63. Strategija kulturne politike u BiH. Sarajevo: Vijeće ministara BiH, Ministarstvo civilnih poslova, 2008. Str. 4-9. Dostupno na: <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/AB38712.pdf>
64. Strategija razvoja općine Tešanj 2018-2027. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/wp-content/uploads/2020/06/Strategija-razvoja-op%C4%87ine-Te%C5%A1anj-2018-2027compressed.pdf>
65. Školstvo u tešanjskom kraju 1878-1918. godine. <http://www.miztesanj.ba/contents/637>
66. Šola, T. S. *Javno pamćenje: Čuvanje različitosti i mogući orojekti*. Knjiga 24. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014.
67. Šola, T. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003. Str. 84-85.
68. Šola, T. *Marketing u muzejima: ili o vrlini i kako je obznaniti*. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2001.
69. Terzić, S. *Amatersko pozorište Tešanj 1953-1968*. Tešanj: Narodni univerzitet, 1968.
70. Todorović M. *Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje s školama*. Sremski Karlovci: Arhiv Vojvodine, 1977.
71. Tomljenović, R. *Strategija razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma*. Institut za turizam, Zagreb, 2003.
72. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2005). Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
73. Turistička zajednica ZDK: Obavijest-Općina Tešanj. Dostupno na: <https://opcina-tesanj.ba/turisticka-zajednica-zdk-obavijest/>

74. Velić, T. *Uloga muzejskih i galerijskih institucija ponudi urbane destinacije-primjer grada Splita (Diplomski rad)*. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, 2017.
75. Vrtiprah, V. *Kulturni resursi kao činitelji turističke ponude u 21. stoljeću*. Ekonomska misao i praksa, No.2. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2006. Str. 279-281. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/16373>
76. Zlodi, G. *Mogućnosti uspostavljanja interoperabilnosti među shemama metapodataka u muzejskom okruženju: doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2007.
77. Ždralović, M. *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. knjiga I, Sarajevo: Svjetlost, 1988.
78. Ždralović, M. *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. knjiga II, Sarajevo: Svjetlost, 1988.